

UNELE CONSIDERAȚII ASUPRA VASELOR CUCUTENIENE ANTROPOMORFE ȘI ANTROPOMORFIZATE

DE

DUMITRU D. BOGHIAN*

Abstract

In this paper, the author addresses the issue of Cucutenian anthropomorphic and anthropomorphized vessels in terms of the complex ensemble represented by the actual shape of the vessels and their decor (painted, incised and grooved), coherently placed in horizontal registers and unitary vertical compositions. In this sense, the well-known Cucutenian ornaments: egg-like shapes, spiral heads, volutes, geometric motifs and the angular meanders etc. were used, regardless of the decorative techniques employed by the painters of Cucutenian ceramics, for rendering different realities, in this case the female body. These motifs, isolated or in association, become signs and symbols, speaking about a peculiar anthropomorphist predisposition, perhaps related to the rendering of the Great Mother archetype (Great Mother Goddess), multiplied in the human world. Under these circumstances, the "simple" ceramic forms like goblets, cups, amphorae, pyriform vessels, etc. were anthropomorphized too, thus expanding the repertoire of this category of artifacts. These vessels served, probably, as cult accessories/paraphernalia (in family, in micro or macro community) as part of Aeneolithic initiation or passage rites and rituals (marriage, pregnancy and childbirth, funeral), calendar related rites, consecratory, votive and apotropaic, talking about the sacredness of Cucutenian daily life, with a vital role in the existence of these human communities, in which visual and symbolic communication has a notable value.

Keywords: *anthropomorphic vessels, anthropomorphism, the Great Mother archetype, Cucuteni-Tripolie.*

Vasele antropomorfe și/sau antropomorfizate neolitice și eneolitice, în general, și cele cucuteniene, în special, au suscitât, de-a lungul timpului, atenția unui mare număr de specialiști¹, caracterul cultic al acestora, care reflectă o varietate de teme religioase, nefiind niciodată pus la îndoială.

* Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava, dimitrub@atlas.usv.ro

¹ H. Schmidt, *Cucuteni in der Oberen Moldau*, Berlin-Leipzig, 1932, p. 65, pl. 34. 5a–b; H. Dumitrescu, *La station préhistorique de Ruginoasa*, in *Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie (Dacia)*, III–IV, 1927–1932 (1933), pp. 73–74 (vezi și V. Chirica, M.-C. Văleanu, *Umanizarea taurului celest. Mărturii ale spiritualității comunităților cucuteniene de la Ruginoasa-Iași*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008, pp. 32–33); eadem, *Antropomorfnyie izobraženija na sosudah iz Traian*, in *Dacia*, N.S., IV, 1960, pp. 31–52; A. Nițu, *Reprezentări umane pe ceramica Criș și liniară din Moldova*, in *Studii și Cercetări de Istorie Veche (SCIV)*, 19, 1968, 3, pp. 387–292; idem, *Reprezentări antropomorfe pe ceramica de tip Gumelnița A*, in *Danubius*, II–III, 1969, pp. 21–43; idem, *Reprezentări antropomorfe în decorul plastic al ceramicii de stil Cucuteni A*, in *SCIV*, 18, 1967, 4, pp. 549–562; idem, *Noi descoperiri de reprezentări antropomorfe în relief pe ceramica Cucuteni A*, in *Carpica*, IV, 1971, pp. 81–88; idem, *Reprezentări feminine dorsale pe ceramica neo-eneolitică carpato-balcanică*, in *Memoria Antiquitatis, Acta Musei Petrodavensis (Mem.Antiq)*, II, 1970, pp. 75–99, fig. 1–18; idem, *Vase antropomorfe ale ceramicii Stoicani-Aldeni din sudul Moldovei*, in *Cercetări Istorice (CI)*, II, 1971, pp. 81–88; idem, *Un vas antropomorf de tip Stoicani-Aldeni de la Suceveni (Galați)*, in *Carpica*, VI, 1973–1974, pp. 7–15; A. Nițu, V. Chirica, *Deux vases cucutenienes aux caractères anthropomorphe récemment découverts dans le dép. de Iași*, in *La civilisation de Cucuteni en contexte européen* (eds. M. Petrescu-Dîmbovița, N. Ursulescu, D. Monah, V. Chirica), în col. *Bibliotheca Archaeologica Iassiensis (BAI)*, I, Iași, 1987, pp. 287–288, pl. I–II; idem, *Două vase cucuteniene cu caractere antropomorfe recent descoperite*, in *Hierasus*, VII–VIII, Botoșani, 1989, pp. 17–37; I. T. Dragomir, *Un vase*

În aceste condiții, o întrebare firească ar fi: ce se mai poate spune despre vasele cucuteniene antropomorfe și/sau antropomorfizate sau despre ceramica cu decor antropomorf? Dorind să răspundem la această întrebare, pornind de la clasificările făcute anterior, încercăm să completăm repertoriul vaselor de cult, să explicăm complexul – ansamblu dintre forma propriu-zisă și decorul respectiv și, eventual, destinația/funcționalitatea acestora, să precizăm perioadele în care au fost utilizate diferitele categorii de vase antropomorfe și antropomorfizate, precum și modificările suferite de-a lungul devenirii civilizației cucuteniene.

Eforturile depuse de mulți specialiști ai cercetării neoliticului și eneoliticului carpato-danubian, pentru a înțelege cât mai bine această categorie de artefacte, s-au materializat și în realizarea unei sistematice a tipologiei vaselor antropomorfe și antropomorfizate, potrivit criteriului morfologic, clasificare care încearcă să surprindă complexitatea categoriei de descoperiri asupra căreia ne oprim în studiul de față. În aceste condiții, demersul nostru pornește de la clasificările realizate de Olaf Höckmann, Anton Nițu, Dan Monah și Radian-Romus Andreescu, redată în tabelul de mai jos:

support cucutenien: "la ronde de Berești", in *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, Iași, 1987, pp. 289–295; fig. 1–4; Șt. Cucos, *Reprezentări antropomorfe în decorul pictat cucutenian de la Ghelăiești (jud. Neamț)*, in *MemAntiq*, II, 1970, pp. 101–112; fig. 1–6; A. László, *Vase neolitice cu fețe umane, descoperite în România. Unele considerații privind tema feței umane pe ceramica neolitică a Bazinului Danubian*, in *MemAntiq*, II, 1970, pp. 39–74; fig. 1–7; Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, Ed. Meridiane, București, 1974, pp. 220–221, 234; idem, *Arta Culturii Cucuteni*, Ed. Meridiane, București, 1979, pp. 83–84; S. Marinescu-Bîlcu, „*Dansul ritual*” in *reprezentările plastice neo-eneolitice din Moldova*, in *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie (SCIVA)*, 25, 1974, 2, pp. 167–179; eadem, *Noi dovezi ale tradițiilor precucuteniene în mediul cultural cucutenian*, in *Studii de Preistorie*, 1, București, 2001, pp. 95–104; S. Marinescu-Bîlcu, Al. Bolomey, *Drăgușeni. A Cucutenian Settlement*, București-Tübingen, 2000, pp. 136–139; D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, in col. *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis (BMA)*, III, Piatra Neamț, 1997, pp. 145–188; V. M. Voinea, *Ceramica complexului cultural Gumelnița-Karanovo VI. Fazele A1 și A2*, Ed. Ex Ponto, Muzeul de Istorie și Arheologie Constanța, 2005, pp. 63–72, pp. 104–115; eadem, *Adoratio et invocatio. Gesturi religioase ancestrale reprezentate pe vase de cult gumelnițene*, in vol. *In memoriam Vladimir Dumitrescu*, in *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos (CCDJ)*, XIX, 2002, pp. 112–121; eadem, *Gesturi și semnificații în arta gumelnițeană*, in *CCDJ*, XXII, 2005, pp. 383–398; M. Petrescu-Dîmbovița, A. C. Florescu, M. Florescu, *Trușești. Monografie arheologică*, București-Iași, 1999, pp. 395, 417; fig. 284–287; M. Petrescu-Dîmbovița, M.-C. Văleanu, *Cucuteni – Cetățuie. Monografie arheologică*, BMA, XIV, Piatra Neamț, 2004, pp. 185, 206, 229; fig. 139.8, 167/4, 223/14; C.-M. Mantu, S. Țurcanu, *Scânteia. Cercetare arheologică și restaurare*, (eds. V. Chirica, C.-M. Mantu, S. Țurcanu), Ed. Helios, Iași, 1999; C.-M. Mantu, *Vases anthropomorphes du site Cucuteni A3 de Scânteia (dep. de Iași)*, in *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen*, (eds. V. Chirica, D. Monah), BAI, IV, 1991, pp. 328–334; eadem, *Anthropomorphic representations from the Precucuteni and Cucuteni cultures*, in *Anatolica. Annuaire international pour les civilisations de l'Asie Antérieure (Anatolica)*, XIX, 1993, pp. 129–141; C. V. Chirica, *Les vases anthropomorphes du Néolithique-Énéolithique de la Roumanie*, in *Préhistoire Européenne*, vol. 7, Liège, 1995, pp. 203–224; D. Boghian, *Nouvelles découvertes de vases cucuténiens de culte dans le département de Jassy*, in *Studia Antiqua et Archaeologica (SAA)*, III–IV, Iași, 1997, pp. 63–74; V. I. Markeviči, *Mnogoslojenie poselenija Novye Rusești*, in *Kratkie Soobščeniia Instituta Arheologii (KS)*, 123, 1970, pp. 56–68; idem, *Antropomorfizm v hudožestvennoj keramike kultury*, in *Pamjatniki drevnejšego iskusstva na territorji Moldavji*, Chișinău, Ed. Știința, 1989, pp. 26–36; R.-R. Andreescu, *Plastica antropomorfă gumelnițeană. Analiză primară*, Monografia III, Muzeul Național de Istorie al României, București, 2002, pp. 72–85; O. Höckmann, *Menschliche Darstellung in der band-keramischen Kulturen*, in *Jahrbuch des Romisch-Germanischen Zentralmuseums (JahrbRGZM)*, Mainz, 12, 1965 (1967), pp. 1–26; J. Mellaart, *Excavation at Hacilar*, Edinburgh University Press, 1970; M. Özdoğan, Y. Dede, *An Anthropomorphic Vessel from Toptepe*, in *James Harvey Gaul – In Memoriam* (eds. M. Stefanovich, H. Todorova, H. Hauptmann), vol. I, Sofia, The James Harvey Gaul Foundation, 1998, pp. 143–152; K. Bacvarov, *The birth-giving pot: Neolithic jar burials in southeast Europe*, in *Prehistoric Thrace* (eds. V. Nikolov, K. Bacvarov, P. Kalcev), Sofia/Stara Zagora, Institute of Archaeology/Museum-BAS/Regional Museum of History-Stara Zagora, 2004, pp. 151–160; G. Naumov, *Housing the dead: Burials inside houses and vessels in the Neolithic Balkans*, in *Cult in context: Reconsidering ritual in archaeology* (eds. D. Barrowclough, C. Malone), Oxford, Oxbow Books, 2007, pp. 257–268; idem, *The Vessel as Human Body: Neolithic Anthropomorphic Vessels and their Reflection in Later Period*, in *Breaking the Mould: Challenging the Past through Pottery* (ed. I. Berg), BAR International Series 1861, Prehistoric Ceramics Research Group: Occasional Paper 6, 2008, pp. 93–101; I. Kolistrkovska-Nasteva, *Prehistoric ladies from Macedonia (catalogue)*, Skopje, Museum of Macedonia, 2005; I. Zalai-Gaál, *Die Stellung des Typs Svodin der anthropomorphen Gefässe im Neolithikum des Donaubeckens*, in *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (ActaArchHung)*, Volume 60, Number 1, iunie 2009, pp. 1–49.

Complexul cultural Precucuteni-Cucuteni-Tripolie		Complexul cultural Gumelnița-Kodžadermen-Karanovo VI-Dikili Tash	
Olaf Höckmann ²	Dan Monah ³	Anton Nițu ⁴	Radian-Romus Andreescu ⁵
Vase în forma corpului uman (<i>Figurengefässe</i>)	A. Vase antropomorfe propriu-zise	Vase antropomorfe cu deschizătura pe creștet	Vase în forma corpului uman
Vase cu atribute umane (<i>Figuralgefässe</i>)	I. Vase în forma corpului uman (cu variante: trupul postcefalic, trunchi, bazin, picioare)	Vase cu atribute antropomorfe	Vase cu atribute antropomorfe
	II. Vase cu atribute antropomorfe		Cu figură umană modelată sub buză
	Recipiente obișnuite + atribute umane		Cu brațe-tuburi
	Vase cu față umană		
	B. Suporturi antropo-morfizate		Capace cu mâner antropomorf
	Suporturi cilindrice antropo-morfizate prin torți-brațe		
	Suporturi-cariatide stilizate		
	Suporturi-„horă”	Vase cu corpul „butelie” și brațele tubulare	Vase cu decor antropomorf
	Suporturi-„horă” stilizată		
	Ceramica cu decor antropomorf	Vase cu gura largă și față umană	Vase antropo-zoomorfe
	Obiecte antropomorfizate	Capace prosopomorfe	Capace prosopomorfe
		Vase cu decor antropomorf în <i>ronde-bosse</i>	
		Mânere în formă de capete umane/figurine aplicate pe capace	
		Capete umane aplicate	
		Vase în forma piciorului uman	
		Reprezentări umane incizate	

Fără a minimaliza cu nimic rolul și importanța tipologiei formale a vaselor antropomorfe și antropomorfizate, și nu numai, necesară, de altfel, pentru a crea ordinea noastră pentru eventuala înțelegere și reconstrucție a „ordinilor” lumilor trecute, arătăm că, oricât de amplă și fină ar fi, nu reușește decât în mică măsură să surprindă multilateralitatea acestei categorii de artefacte neolitice și eneolitice și numeroasele interferențe dintre acestea. Indiferent de sistemele și criteriile de clasificare tipologică, realitatea istorică de altădată (chiar preistorică și protoistorică) a fost cu mult mai cuprinzătoare decât reușim noi, secvențial, să o redăm, chiar dacă cercetările arheologice aduc la lumina zilei noi și noi descoperiri și se construiesc noi și noi ipoteze și scenarii argumentative.

Dacă subcategoria vaselor modelate în forma corpului uman (*Figurengefässe*⁶), în special feminin, este indubitabil definită, aspectul exterior fiind evident antropomorf, acestea fiind deci **vase antropomorfe propriu-zise cu funcția de recipient preponderentă⁷, naturaliste⁸ și explicite**, diferențierile fiind doar de sex (feminine/gynomorfe/gynekomorfe și masculine/andromorfe⁹), cea de-a doua subcategorie, a **vaselor cu forme obișnuite, ornamentate cu atribute umane (*Figuralgefässe*¹⁰), antropomorfizate¹¹**, comportă o multitudine de variante, deoarece sunt **vase schematizate¹² și implicit antropomorfe**, „invizibile” ca formă umană, uneori chiar și decorativ. Acestea din urmă sunt complementare cu cele din categoria anterioară, cu care formează, credem, un „corp funcțional” comun. Categoria vaselor antropomorfizate este cea mai complexă și s-a îmbogățit mult prin descoperirile din ultimul timp.

Trecând la abordarea propriu-zisă a subiectului propus, vom discuta o serie de descoperiri cucuteniene care se încadrează, deopotrivă, în categoria extinsă a vaselor cu forme obișnuite (*Figuralgefässe*), din

² O. Höckmann, op. cit. (n.1), pp. 1–26.

³ D. Monah, *Plastica antropomorfă...*, pp. 145–188.

⁴ A. Nițu, *Reprezentări antropomorfe pe ceramica de tip Gumelnița A*, in *Danubius*, II–III, 1969, pp. 21–43.

⁵ R.-R. Andreescu, op. cit. (n. 1), pp. 72–85; idem, *Reprezentări antropo-zoomorfe în cultura Gumelnița*, in *In memoriam Vladimir Dumitrescu*, in *CCDJ*, XIX, 2002, pp. 107–111.

⁶ O. Hockmann, op. cit. (n. 1), p. 9; idem, *Die menschengestaltige Figuralplastik der südosteuropäischen Jungsteinzeit und Steinkupferzeit*, I–II, Hildesheim, 1968.

⁷ D. Monah, *Plastica antropomorfă...*, p. 147.

⁸ V. I. Markevici, *Antropomorfizm v hudožestvennoj keramike kultury*, in *Pamjatniki drevnejšego iskusstva na territoriji Moldavji*, pp. 26–36.

⁹ Asemenea diferențieri se observă clar în cadrul ceramicii gumelnițene, la nivelul complexului cultural Precucuteni-Cucuteni-Tripolie, lipsind, poate deocamdată, vasele andromorfe.

¹⁰ O. Hockmann, *Menschliche Darstellung...*, p. 9.

¹¹ S. Marinescu Bîlcu, *Noi dovezi ale tradițiilor precucuteniene...*, pp. 96–97.

¹² V. I. Markevici, op. cit. (n. 8), pp. 26–36.

perspectiva **ansamblului complex** dintre forma propriu-zisă a vaselor și decorul acestora, cu simboluri arhetipale ale Marii Zeițe-Mamă, multiplicată în lumea socială, și a celei a vaselor antropomorfe propriu-zise (*Figurengefässe*), prin funcționalitate, de-a lungul fazelor complexului cultural Precucuteni-Cucuteni-Tripolie, cu tradiționalitatea, modificările și/sau semnificațiile lor, atât cât credem că ni se dezvăluie în prezent.

Analiza atentă a formelor și decorului cucutenian ne-a permis să observăm asocierea/complementaritatea care există între aceste categorii de vase și decorul/„haina” lor, evident într-un tip de comunicare vizuală pe care trebuie, în continuare, să încercăm să o înțelegem. În unele cazuri mesajul este evident și inteligibil, alteleori acesta este abstract și ocultat.

Din păcate, demersul nostru, analitic și demonstrativ, a fost mult îngreunat de faptul că, în materialele publicate, vasele precucuteniene și cucuteniene au fost ilustrate, prin fotografie și desen, în conformitate cu ce și cum au văzut și cum au înțeles decorul autorii și desenatorii respectivi. De multe ori, în desen, motivele ornamentale au fost „fracturate” exact în punctele lor nodale, potrivit unei singure proiecții tehnice, încercându-se să se redea bidimensional o realitate complexă, concepută să funcționeze tridimensional și grăitoare, doar dacă este privită și înțeleasă spațial, în manieră *ronde bosse*. În aceste situații, foarte multe detalii și conexiuni decorative se pierd, cu atât mai mult atunci când este vorba și de corelarea celor două-patru, chiar șase registre ornamentale de pe verticală.

De aceea, credem că fotografiile și desenele vaselor precucuteniene și cucuteniene ar trebui să respecte aceleași principii ca la redarea obiectelor în spațiu, din cel puțin patru vederi/planuri verticale (între torți dar și din dreptul torților) și două orizontale (de sus, dinspre gura recipientelor, și de jos, dinspre fundul acestora), pentru a înregistra cât mai corect elementele „limbajului vizual”, reprezentat de decor, care, în cazul interpretărilor morfologice și semantice, este la fel de important ca și forma, dacă nu mai important decât aceasta. Chiar în condițiile în care decorul eneolitic precucutenian și cucutenian este caracterizat printr-o accentuată simetrie, fiecare plan de vizualizare îl completează și îl întărește pe cel precedent, iar dispunerea motivelor spiralice pe anumite părți proeminente ale vaselor are darul să sporească impresia de relief, specifică și unor elemente anatomice rotunjite ale corpului feminin (sânii, pântecul, fesele și coapsele), ca atribute ale maternității și fecundității. De dorit ar fi, în cazul în care condițiile permit, să se scaneze tridimensional ceramica precucuteniană și cucuteniană, pentru a înregistra și reda toate elementele esențiale ale decorului, chiar și al celui șters¹³, și asocierea acestuia cu diversele forme.

Chiar și în lipsa unei astfel de abordări, analiza profundă a ceramicii ne arată că unele vase – pahare, cupe, cratere, amfore și amforete, vase cu umărul dublu boltit, vase bitronconice și sferoconice (piriforme) cu umăr (*Schultergefäße*), capace în formă de „coif suedez”, vase binoclu¹⁴ etc. din fazele Precucuteni III, Cucuteni A₃–A₄, Cucuteni A–B și B, deși nu au evidente forme antropomorfe, prezintă o serie de elemente de decor care redau, prin pictură și incizie, printr-o serie de motive spiralice, geometrice și meandrice, capul, sânii, pântecul și *omphalos*-ul, *cteis*-ul, fesele, coapsele și picioarele unor personaje feminine (încadrându-se în așa-numita paradigmă a corpului feminin), care pot fi interpretate ca simboluri arhetipale ale Marii Zeițe Mamă¹⁵ sau numai ale unora dintre atributele sale (fig. VI.1–12, 14–16). În această accepție, decorul vaselor, care sugerează antropomorfismul feminin, repetă, de multe ori în forme foarte puțin modificate, motivistica, compoziția ornamentală și dispunerea tectonică a celor de pe vasele antropomorfe propriu-zise (fig. IX.1, 6).

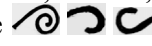

În cadrul ceramicii culturii Precucuteni, la o primă analiză, vasele antropomorfe și antropomorfizate par a fi destul de puține, evidențiindu-se, în faza a III-a, destul de largă categorie a vaselor suport de tip „horă”. Dacă, însă, aprofundăm analiza, observăm că foarte multe dintre vasele piriforme, craterele și amforele cu două sau patru proeminente mamelonare, perforate sau nu, dispuse pe pântecul acestora (diametrul maxim), cu

¹³ P. Kammerer, E. Zolda, R. Sablatnig, *Computer aided analysis of underdrawings in infrared reflectograms*, in *Proceedings of the 4th International Symposium on Virtual Reality, Archaeology and Intelligent Cultural Heritage*, VAST03, 2003; M. Kampel, R. Sablatnig, *Profile based pottery reconstruction*, in *Proc. Of IEEE/CVPR Workshop on Applications of Computer Vision in Archaeology*; (ed. D. Martin), CD-ROM, Madison, Wisconsin, USA, 2003; H. Mara, R. Sablatnig, *3D-Vision Applied in Archaeology*, in *Forum Archaeologiae*, 34, III, 2005 (<http://farch.net>; <http://homepage.univie.ac.at/elisabeth.trinkl/forum/forum0305/34prip.htm>).

¹⁴ N. Burdo, *Antropomorfna keramika*, in *** *Enciclopedia Tripil's'koj civilizacii*, tom 2, Kijv, 2003, pp. 17–19.

¹⁵ E. Neumann, *The Great Mother. An Analysis of the Archetype*, Bollingen Series XLVII, Princeton University Press, New Jersey, 1974, *passim*.

decorul spiralic și geometric specific, capătă evidente caracteristici antropomorfe feminine, cu atât mai mult cu cât continuă o parte din motivistica liniar-ceramică târzie, redând fie „personaje” cu sâni (fig. VII.1–2), fie cu pântec și *omphalos*, fie cu coapse sau fese, prezente în aproape toate așezările Precucuteni II și III cercetate¹⁶.

În ceea ce privește faza A a culturii Cucuteni, arătăm că în cadrul **decorului antropomorf** (gynekomorf) cuprindem compozițiile ornamentale alcătuite din: **semiovele** (fig. VI.1–2, 5–6, 9–10; VIII.2,4; IX.4, 6–8; X. 1, 3–4, 6, 9–10), dispuse la partea superioară a vasului și la partea inferioară a acestora, redând după caz, fie sâni, susținuți sau nu de brațe, fie coapsele unui personaj feminin, **ovele** (fig. VII.4; VIII.7), situate pe partea centrală/pântecul recipientelor, reprezentând *omphalos*-ul sau, în cazul semiovelor cu bandă scurtă pe mijloc sau al motivelor sub formă de frunze, dispuse sub diametrul maxim al vasului, **cteis**-ul, **spiralele simple** și cele **îmbinate** , în asociere cu multitudinea de motive derivate (fig. VII.6; VIII.1,3; IX.1–4, 6–8; X. 1, 3–5, 9–10), care înfățișează diferite componente ale pântecului sau coapselor/feselor. De asemenea, în fazele Cucuteni A și A–B, un rol important au **volutele spiralelor** (fig. VI. 11/13; VIII. 3, 8; IX. 6–8, X. 8), realizate prin culoare sau asociate cu culoare și/sau cu canelură („așa-numitele volute în culbec”¹⁷), care au fost utilizate fie pentru evidențierea pântecului, fie a coapselor și a feselor, apexurile triunghiulare dintre acestea sugerând destul de naturalist sexul personajului feminin (ex. Scânteia, Trușești, Huși; fig. VIII.3; IX.4). De multe ori, decorul cu simboluri ale părților corpului uman amplifică caracterul antropomorf al formei vasului (chiar când este doar obișnuită), atunci când este privită din profil, între torți, alteori dimpotrivă, atunci când forma este vizualizată din dreptul torților, acestea jucând rol de *omphalos* sau *cteis*, sau dacă se urmărește conexiunea modelelor picturale pe verticala celor două/patru/șase registre tectonice, se creează, împreună cu volumele vaselor, o imagine tridimensională. Antropomorfismul decorului cucutenian a fost observat și de Silvia Marinescu-Bîlcu¹⁸, fără a dezvolta această problematică..

Dacă interpretăm în cheie antropomorfă această secțiune a decorului cucutenian, pictat/incizat/canelat, observăm că și celelalte motive decorative: meandrele unghiulare , romburile , înlănțuirile unghiulare (fig. VI.10; VII.3; VIII.4–7, IX.5; X.2,5,7) etc., au fost utilizate ca elemente complementare, în calitate de semne și simboluri, tot pentru redarea unor caracteristici ale corpului uman, evident feminin. De altfel, decorul vasului de la Ruseștii Noi¹⁹, poate constitui un model de asociere a unor motive incizate și pictate cu diferitele părți ale corpului feminin. Urmărirea elementelor decorului care au fost trasate pe diferitele părți ale vaselor antropomorfe ne ajută să observăm antropomorfizarea, dincolo de formă, un caz fiind cel al unor descoperiri de la Hăbășești²⁰, Târpești, Trușești²¹, dar exemple sunt foarte multe, în fiecare așezare Cucuteni A.

Dispunerea decorului pictat al vaselor în registre verticale de compoziții ornamentale pare să respecte, așa cum sugerăm deja, părțile componente ale corpului omenesc: capul – reprezentat, cel mai adesea, prin decorul capacului; gâtul și pieptul – registrele de pe gâtul și umărul vasului; pântecul și *omphalos*-ul – registrul de pe diametrul maxim al vaselor; coapsele și fesele – registrul de pe partea inferioară a vasului; gambele și labele picioarelor – registrul dinspre fund (decorat sau nu) și eventual, atunci când există, de pe suportul (piciorul) scund al recipientului. În aceste condiții, vasele antropomorfe și/sau antropomorfizate prin modelare, prin decor, poate și prin funcționalitate și semantică, se apropie de reprezentările statuare în *ronde bosse*.

Chiar dacă, în linii generale, decorul antropomorf al fazei Cucuteni A respectă canoanele motivisticii spiralo-meandrice și geometrice, el se deosebește de cel al fazei Precucuteni III, după cum, așa cum vom prezenta în continuare, cel al fazei Cucuteni A–B este oarecum diferit de cel al perioadei precedente, fapt normal dacă avem în vedere fireasca devenire a formelor mentale și a expresiilor grafice, vizuale, ale semnelor și simbolurilor, chiar și în cadrul acelorași arhetipuri.

¹⁶ V. G. Zbenovici, *Rannji etap tripol'skoj kulturz na territorji Ukrainy*, Naukovo Dumka, Kiev, 1989; fig. 55. 2, 16 (Bernașevka); 57. 7 (Okopy); 60.4 (Voronovica); 63. 7 (Bernovo Luka); 65.11 (Lencăuți); 69.6, 11 (Aleksandrovka); N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, *Problèmes de la culture Précucuteni à la lumière des recherches de Târgu Frumos (dép. Iași)*, în *Scripta Praehistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu Dîmbovița oblată*, (eds. V. Spinei, C.-M. Lazarovici, D. Monah), Iași, 2005, p. 244; fig. 16.

¹⁷ A. Nițu, V. Bazarciuc, *Considerații cu privire la ceramica Cucuteni AB pe baza descoperirilor recente*, în *Arheologia Moldovei (ArhMold)*, IX, 1980, p. 20.

¹⁸ S. Marinescu-Bîlcu, op. cit., p. 96.

¹⁹ V. I. Markevici, *Mnogoslojcenje poselenija Novye Rusești*; fig. 14.9.

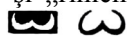
²⁰ V. Dumitrescu, *Hăbășești*, Ed. Meridiane, București, 1966, pp. 15–16, 21, 34–35.

²¹ Dr. N. Popovici, *Cultura Cucuteni. Faza A. Repertoriul așezărilor (I)*, Piatra Neamț, 2000; fig. 50.1, 52.1.

În faza Cucuteni A–B, în cadrul grupelor stilistice β , γ și δ , au fost realizate compoziții ornamentale antropomorfe, care, în parte, preiau elemente de motivistică anterioară – ove, preschimbate în cercuri simple și concentrice (fig. XI.2–3,9), **semiove**, transformate în arce de cerc, capete de spirale (XII.5, 7–10), **motive în formă de „inimă” (înțoarsă) sau „serpentină”** (Fig. VI. 3–4, 7–8; XII.1, 3–5, 13; XIII.1, 4–7), **„frunzulițe” și „ghirlande”, motivul „umbrelă”** (XII.3), **volute în formă de „cochilie de melc”**²² (fig. XI. 2–3, 5, 8, 9–10, 12), mari sau mici, **„volutele”** romboidale și meandrice etc., dispuse tot tectonic, în 2–4/6 registre verticale. De altfel, Vladimir Dumitrescu remarca extrem de frecvența utilizare, în cadrul grupei stilistice γ , pe gâtul vaselor cu corpul puternic bombat (piriform n.n.), a motivelor în formă de „inimă” sau „serpentină” (fig. VI. 3–4, 7–8; XI.7; XII.1, 3–5, 13; XIII.1, 4–7; XIV), completate, în cadrul grupei stilistice δ , de cele de tip „umbrelă” (fig. XII.3) și „rinichi” (fig. XII.13), dublate și, de regulă, dispuse simetric. Sunt cunoscute și cazuri când aceste motive sunt utilizate atât pentru decorarea exteriorului unor vase, precum și pentru acoperirea suprafețelor interioare, mai ales ale străchinilor și castroanelor.

Având în vedere faptul că aceste motive reprezintă o derivare a unora similare, realizate pe ceramica Cucuteni A₃ și A₄ (fig. VI.3, VII.6), rezultate din abstractizarea ovelor și semiovelor duble și combinarea acestora cu capete de spirale (fig. X.5, 7), așa cum apare pe unele vase de la Pocreaca, Scânteia și Solonceni II²³, și faptul că se regăsește explicit pe amforetele și paharele de la Rădulenii Vechi II și Kliščev²⁴, considerăm că acestea reprezintă semne și, implicit, simboluri ale sânilor personajelor feminine redade („oferiți”, susținuți sau nu de brațe), într-un gest ritual, așa cum se observă și în decorul unor statuete feminine²⁵ (fig. VII.7), redarea lor pe ceramică conducând la antropomorfizarea rituală a recipientelor.

De altfel, vasele pictate de la Rădulenii Vechi (fig. XII. 1–4, 6–9) și unele dintre cele de la Kliščev (fig. VII. 5; XII. 5, 10–16) sau cel din Colecția Platar²⁶ (fig. XI.11) sunt recunoscute prin antropomorfismul decorului pictat și prin asemănarea dintre ele, fiind exemple clare pentru redarea acestei simbolistici. În arealul tripolian există și vase antropomorfizate, al căror decor a fost realizat prin motive incizate, dar în ansamblu (vas piriform și capac), formează imaginea corpului feminin, așa cum sunt unele exemplare de la Veselyi Kut²⁷ (fig. VII.4) și Kliščev²⁸ (fig. XII.15–16). Pe vasele Cucuteni A–B de la Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii*, Huși, Traian – *Dealul Fântânilor*, Ghelâiești²⁹ acest arhetip este redat mult mai abstract decât în arealul tripolian, fapt ce poate fi pus în legătură, probabil, cu un alt nivel de reprezentare.

La nivelul fazei Cucuteni B, motivele în formă de „inimă”, „umbrelă” și „rinichi” se simplifică, în legătură, poate, cu un nou nivel de abstractizare, și capătă forma „literei omega” , semne care au fost interpretate drept coarne de bovidae (*bucranium*), deși este curios că pe unele vase de tip crater sau castron, cum sunt cele de la Târgu Ocna – *Podai* (fig. XV. 1–5, 7–8) și Vișoara – Târgu Trotuș (fig. XV.6)³⁰, apar atât bucraniile propriu-zise, modelate în relief și pictate, cât și motivele în formă de „inimă”, ceea ce lasă impresia că s-au utilizat două simboluri pentru a semnifica aceeași realitate spirituală. În aceste condiții, considerăm că

²² Vl. Dumitrescu, *La station préhistorique de Traian*, in *Dacia*, IX–X, 1941–1944 (1945), pp. 47–87; idem, *Arta culturii Cucuteni*, pp. 41–55.

²³ C.-M. Lazarovici, Gh. C. Lazarovici, S. Țurcanu, *Cucuteni. A Great Civilization of the Prehistoric World* (general editor L. Stratulat), Ed. Palatul Culturii, Iași, 2009, p. 174, nr. 41; p. 187, nr. 176; *** *Enciclopedia Tripil's'koj civilizacii*, tom 2, 2003, p. 488.

²⁴ V. I. Markevici, *Așezarea culturii Cucuteni-Tripolie de la Rădulenii Vechi II*, în *Republica Moldova*, in *MemAntiq*, XIX, 1994, pp. 127–141; fig. 5.1, 3, 5–8, 10; I. I. Zaec, S. N. Ryžov, *Poselenje tripol'skoj Kultury Kliščev na južnom Buge*, Kiev, 1992; fig. 17, 29.6, 8, 32.5, 7; 42.1; 47.9–12; M. Videjko, *Tripil's'ka civilizacija*, Kijv, 2003, p. 21.

²⁵ Statuetă Cucuteni B/Tripolie B II din colecția Platar (Expoziția *Cucuteni Trypillya. A Great Civilization of Old Europe*, http://www.imagoromae.com/cucuteni_EN.ashx, accesat 15 ianuarie 2011).

²⁶ *** *Cucuteni Trypillya. A Great Civilization of Old Europe*, http://www.imagoromae.com/cucuteni_EN.ashx (accesat 15 decembrie 2010).

²⁷ E. T. Tsvek, *Veselyi Kut, a New Centre of the East Tripolian Culture*, in *ArhMold*, XXII, 1999, pp. 17–29; fig. 4.2; M. Videjko, *Tripil's'ka civilizacija*, p. 21.

²⁸ I. I. Zaec, S. N. Ryžov, op. cit. (n. 24); fig. 41.12; 42.1.

²⁹ M. Dinu, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice de la Băiceni-Dâmbul Morii, com. Cucuteni (1961–1966)*, in *Cucuteni 120 – Valori universale* (eds. N. Ursulescu, C.-M. Lazarovici), Iași, 2006; fig. 7; A. László, *Cercetări arheologice în așezarea Cucuteni A–B de la Huși*, in *ArhMold*, IV, 1966; fig. 7; A. Nițu, V. Bazarciuc, op. cit. (n. 17); fig. 7.4; Vl. Dumitrescu, *La station préhistorique de Traian*, pp. 47–87; pl. III; VII.5–6; IX.2; XI.4; XVI.1; Șt. Cucuș, *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, BMA, VI, Piatra Neamț, 1999; fig. 29.11–13.

³⁰ Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică ...*, op. cit., p. 152; fig. 162, 164; Șt. Cucuș, op. cit. (n. 29); fig. 42; 47.4,6; 48.2; 57.6.

motivele în formă de „inimă”, din faza Cucuteni B, continuă să desemneze sânii elementului feminin, asocierea masculin (bucranu)-feminin (motivul „inimă”/„sâni”) apărând firească, așa cum se cunoaște și pe alte artefacte contemporane (Bilcze Złote³¹).

Este de remarcat și faptul că nu întotdeauna aceste motive-simbol sunt dispuse potrivit părților naturale ale corpului feminin. Atunci când motivele în formă de „inimă” sau „omega” au fost realizate la partea inferioară a vasului, credem că sugerează fie coapsele, fie picioarele „personajului” redat, fie, prin complementaritatea cu alte motive, anumite asocieri într-o comunicare cultică.

Un alt motiv, aflat în strânsă legătură cu cele discutate anterior este cel zis în formă de „orantă” , definit în urma noilor cercetări din situl de la Ruginoasa – Dealul Drăghici³² (fig. VI.14–16). Din păcate, acest motiv a fost analizat secvențial, după cum apare pe unele fragmente ceramice, fără a se putea face racordarea la complexul vizual de comunicare alcătuit din formă – procedee decorative – registre decorative – motivistică – semantică, din care cauză s-a creat impresia că este edificator, ca mesaj, prin el însuși, redând tema *orantei*, cunoscută în imagistica preistorică³³.

După părerea noastră, având în vedere faptul că acest motiv pictat apare la partea superioară a vaselor (gât și umăr), că este asociat cu motivele complementare de tip semiove, „inimă” și „umbrelă”, că este redat prin procedeele de decorare pictare-rezervare și pentru că apare (pictat sau incizat) pe gâtul și pieptul unor statuete feminine (Scânțea³⁴, fig. VI.13) sau pe coada de lingură cu trăsături umane de la Frumușica³⁵, poate fi legat, mai degrabă, de unele detalii anatomice sau vestimentare ale unora dintre „personajele” feminine redată, subliniind, încă o dată, caracterul antropomorf și antropomorfizant al decorului ceramicii cucuteniene. În același timp, considerăm că acest motiv, zis „orantă” a fost destul de frecvent redat, prin incizie, pe pieptul unor statuete Cucuteni A atent finisate, de regulă într-o suprafață pentagonală, ca un fel de plastron, în care sunt reprezentați poate și sânii, poate un ornament, o podoabă din epocă.

În acest context, trebuie să subliniem antropomorfismul deosebit al vaselor cucuteniene descoperite în situl de la Vorniceni – La Pod³⁶, mai ales al celor decorate cu ove, semiove și volute, în variantele grupeii stilistice β, care continuă prin pictură motivele similare redată prin incizii, canelură și pictură de pe artefactele de la Drăgușeni³⁷, datate în faza Cucuteni A₄. Este de remarcat faptul că aceste motive picturale, care subliniază volumul formelor rotunjite ale corpului feminin, se deosebesc de cele întâlnite în cadrul grupeii stilistice γ, dar semnificația pozițiilor ornamentale pare să fie aceeași.

Chiar dacă se consideră că nu au fost descoperite până în prezent capace prosopomorfe ca în cultura Gumelnița, analiza atentă a motivisticii care acoperă suprafețele exterioare ale unor capace, străchini/castroane și pahare, tot prin ove, frunzulițe și capete de spirale etc. sugerează, prin asocierea componentelor lor, elemente stilizate ale chipului uman (ochi, trăsături faciale), așa cum se observă la Vorniceni (fig. 1, 6)³⁸ și

³¹ B. Soudsky, I. Pavlu, *Interpretation historique de l'ornement linéaire*, in *Pamjátky Archeologické (PA)*, LVII, 1, 1966; fig. 17; M. A. Gimbutas, *The Gods and Goddesses of Old Europe: 7000 to 3500 BC. Myths, Legends and Cult Images*, University of California Press, Thames and Hudson, London, 1974, p. 182; S. Kadrow, M. Sochackiy, T. Tkachuk, E. Trela, *Sprawozdanie ze studiów i. wyniki analiz materiałów zabytkowych kultury tripolskiej z Bilcza Złotego znajdujących się w Zbiorach Muzeum Archeologicznego w Krakowie*, in *Materiały Archeologiczne*, XXXIV, Kraków, 2003, pp. 53–143; E. Trela, *Zbiór wykopalisk z Bilcza Złotego imienia Księżąt Leona i Teresy Sapiehow*, http://www.ma.krakow.pl/muzeum/zbiory/bilcze_zlote, accesat 16 ianuarie 2011.

³² V. Chirica, M.-C. Văleanu, *Umanizarea taurului celest...*(n. 1), pp. 81–87; fig. 43–44.

³³ *Ibidem*, pp. 86–87.

³⁴ ****Neolithische Kunst in Rumanien*, Herausgegeben M. Wulschleger, J. Chamay, F. van der Wielen-van Ommeren, *Arte'm SRL*, 2008, p. 210, nr. 78; C.-M. Lazarovici, Gh. C. Lazarovici, S. Țurcanu, op. cit. (n. 23), p. 271, nr. 187.

³⁵ Vl. Dumitrescu, *Arta culturii ...*, op. cit.; fig. 173.

³⁶ P. Șadurschi, M. Diaconescu, E. Setnic, A. Melniciuc, S. Haimovici, A. Ungureanu, Gh. Zaharia, *Vorniceni, comuna Vorniceni, județul Botoșani*, in *Cronica Cercetărilor Arheologice din România (CCAR)*, Campania 2002, București, 2003, pp. 342–343; pl. I; M. Diaconescu, *La céramique et la plastique cucuteniennes de Vorniceni (dép. de Botoșani)*, in *120 des recherches. Le temps du bilan* (eds. Gh. Dumitroaia, J. Chapman, O. Weller, C. Preoteasa, R. Munteanu, D. Nicola, D. Monah), Piatra Neamț, 2005, pp. 353–367; fig. 3.5–6, 8; 4.1; 5.1, 3; I. Mareș (coord.), *Cucuteni Culture. Art and Religion/Kultura Cucuteni. Sztuka i religia, Exhibition Catalogue*, Ed. Accent Print, Suceava, 2009, p. 42, nr. 40; p. 45, nr. 48; p. 46, nr. 49–50; p. 54, nr. 69; p. 72, nr. 113; p. 84, nr. 140; p. 86, nr. 145; C.-M. Lazarovici, Gh. C. Lazarovici, S. Țurcanu, op. cit. (n. 23), pp. 196–198, nr. 266–267, 270, 272, 277, 279, 282–283, 285, 287.

³⁷ S. Marinescu-Bîlcu, Al. Bolomey, *Drăgușeni...*(n. 1); fig. 124.1, 4; 125.1, 3; 131.1–2.

³⁸ C.-M. Lazarovici, Gh. C. Lazarovici, S. Țurcanu, op. cit. (n. 23), pp. 196–198; nr. 267, 272, 279.

Huși (fig. XI.4)³⁹, posibila considerare a acestora ca accesorii ale unor vase antropomorfizate, chiar și când nu au fost realizate concomitent.

*

Având în vedere latura simbolică a decorului pictat/incizat/canelat precucutenian și cucutenian și asocierea acestuia într-un complex sistem de semnificare eneolitică, cu regret constatăm că sififica analiză stilistică a picturii acestor comunități, oricât de aprofundată ar fi, nu ne oferă decât informații tehnice (natura suportului, prepararea stratului și împletirea coloraturii, raporturile dinamice dintre fond, pictură, rezervare, bandă lată, liniară, bandă îngustă, procedeele picturale, armonia, simetria, ritmul motivisticii, precizia ductului penelului etc.), materializate în definirea atâtor stiluri și grupe stilistice, cu mai multe variante (cam tot atâtea câți olari au existat în epocă), care nu au decât o relativă valoare cronologică și ocultează mesajul artistic (social, cultural, spiritual), fiind o direcție de cercetare care trebuie depășită, prin desfășurarea unor extinse investigații semiotice⁴⁰.

Cel puțin, pentru grupa stilistică γ , observăm că aceasta nu „apare după dispariția ceramicii de stil A”⁴¹ și că nu mai este „prima sinteză realizată de stilul AB, prin convergența procedeele și aspectelor decorative ale grupelor α - β , refăcând procedeele formative ale acestor grupe pentru a crea o nouă formulă stilistică”⁴², realitatea descoperirilor arheologice fiind mult mai bogată decât oricare dintre interpretările noastre⁴³. Din punct de vedere stilistic, elementele grupei γ apar, ca și cele ale grupelor α și β , încă din faza Cucuteni A, fiind doar o manieră picturală utilizată pentru decorarea anumitor categorii de vase, în cazul nostru al celor cu simboluri antropomorfe și antropomorfizante și nu numai, și numai secundar, prin asocierea cu toate celelalte criterii, oferă o relevanță cronologică.

De altfel, unele dintre aceste motive decorative, în special cele picturale, individuale sau în „blocuri”, au fost deja clasificate, de către cercetătorii care s-au ocupat de semnele picturale cucuteniano-tripoliene⁴⁴ (fig. XVI), și au fost incluse într-un sistem de semne și simboluri ale acestor comunități, dar nu li s-au putut stabili, dincolo de descriptivismul tipologic și stilistic, decât în sens general semnificațiile. De aceea, depășind motivistica abstractă utilizată de pictorii olari, compozițiile ornamentale par a fi destul de naturaliste, chiar și pentru cei mai puțin inițiați dintre exegeți.

Așa cum arătam și mai sus, aceste vase ar trebui studiate și înțelese în întregime lor/ansamblul lor (vasul propriu-zis + capacul + decorul și alte anexe plastice). În acest sens este uimitoare complementaritatea dintre posturile și gestică evidențiate de plastica antropomorfă și cele ale vaselor antropomorfe și cu decor antropomorf, pictat sau plastic.

³⁹ A. László, op. cit. (n. 29); fig. 7.1.

⁴⁰ E. Anati, *Archetypes, constants, and universal paradigms in prehistoric art*, in *Semiotica, Journal of the International Association for Semiotic Studies (Semiotica)*, vol. 100, Issue 2–4, 1994, pp. 125–140.

⁴¹ A. Nițu, *Formarea și clasificarea grupelor de stil AB și B ale ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie*, in *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»*, Supliment V, Ed. Academiei R.S.R., Iași, 1984, p. 30.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ A se vedea materialele din siturile Drăgușeni, Scânteia, Dumești, Vorniceni etc.

⁴⁴ E. K. Cernyš, *Eneolit Pravoberezhnoj Ukrainy i Moldavji*, in *Eneolit SSSR* (red. V. M. Masson, N. Ja. Merpert), I, 1982, p. 213, tab XCII. 11–13; T. G. Movša, *Antropomorfnye sjužety na keramike tripol'skogo-kukutenskoj obščinosti*, in *Duhovnaja kul'tura drevnih obščestv na territorji Ukrainy*, Kiev, 1991, pp. 34–47; M. Ju. Videjko, *Agrarnaja simbolika v rospisi Tripol'skoj keramiki*, in *Duhovnaja kul'tura drevnego naselenja Ukrainy. Tezisy dokladov naučno-praktičeskoj konferenciji*, Kiev, 1989, pp. 47–48; V. G. Zbenoviči, *Drakon v izobrazitel'noj tradiciji kul'tury Kukuteni-Tripol'e*, *Duhovnaja kul'tura drevnih obščestv na territorji Ukrainy*, Kiev, 1991, pp. 30–33; idem, *Zoomorfnye motivy v rospisi keramiki kul'tury Tripolie-Kukuteni*, in *Arheologija, Akademia Nauk Ukraini Institut Arheologii, Naukovni Jurnal (Arheologija)*, Kiev 4, 1998, pp. 64–78; O. V. Cvek, *Religijni ujavlennaja naselenija Tripillja*, in *Arheologija*, 3, 1993, pp. 74–87; T. M. Tkačuk, *Znakova sistema tripil's'koj kulturi*, in *Arheologija*, 3, 1993, pp. 91–100; T. M. Tkačuk, Ja. Mel'nik, *Semiotičnij analiz Trip'l'sko-Kukutenskih znakovih sistem (mal'ovannij posud)*, Ivano-Frankovsk, 2000; C.-M. Lazarovici, *Anthropomorphic statuettes from Cucuteni-Tripolye: some signs and symbols*, in *Documenta Praehistorica*, XXXII, 2005, Ljubljana, 145–154; eadem, *Semne și simboluri în cultura Cucuteni-Tripolie*, in *Cucuteni 120 – Valori universale* (eds. N. Ursulescu, C.-M. Lazarovici), Lucrările Simpozionului Național, Iași, 30 septembrie 2004, Iași, Ed. Sedcom Libris, pp. 57–92; S. Țerna, *Considerații preliminare privind evoluția decorului antropomorf pictat de pe ceramica culturii Cucuteni-Tripolje*, in *Peuce. Studii și comunicări de istorie, arheologie și muzeografie (Peuce)*, S.N., 2007, pp. 33–42.

În faza Cucuteni A se poate observa o destul de apropiată legătură între motivistica plasticii antropomorfe și a modului de dispunere a decorului, cu toate că multe motive nu sunt grăitoare de la prima vedere. În faza Cucuteni A–B pare că se ajunge la o oarecare diferențiere între cele două categorii de artefacte cultice. În timp ce compozițiile ornamentale ale decorului pictat (grupele stilistice β , γ și δ) păstrează simbolistica antropomorfă, plastica feminină pare să evidențieze motive geometrice destul de schimbate.

În fazele Cucuteni B și Horodiștea-Erbiceni-Gordinești I, la nivelul ceramicii pictate se mențin formele cu vădite trăsături antropomorfe, la care se adaugă decorurile anterioare (ove, semiove, capete de volute) mult modificate față de modelele precedente (fig. XV. 9–10), atât datorită trecerii timpului, cât și interacțiunilor din ce în ce mai puternice cu comunitățile Bodrogkeresztúr final, Baden, TRBK, amfore sferice și cele ale zonelor stepice est-europene, care, pe lângă inerente transformări în „cultura materială”, au determinat și schimbări ale *formae mentis*, creându-se impresia, din punct de vedere arheologic, că dispar elementele „vechiului mental european”.

Rezumând discuția de mai sus, arătăm că prin decorul pictat, care redă simboluri antropomorfe (sânii, pântecul, coapsele/fesele etc.), numărul vaselor cucuteniene cu trăsături umane feminine (gynekomorfe) crește foarte mult, fapt care poate contribui la extindere repertoriului acestora, cu efecte benefice asupra înțelegerii destinațiilor unora dintre acestea.

În ceea ce privește motivele decorative cu caracter simbolic, discutate în rândurile anterioare, acestea vorbesc, credem, și despre vechimea și tradiționalitatea/remanența unui gest ritual „oferirea sânilor”, prezent atât în plastică cât și pe vasele antropomorfe, care, împreună cu celelalte elemente care au fost întrebuințate pentru redarea părților corpului feminin, configurează imaginea arhetipului „Marii Zeițe Mamă”⁴⁵, în cadrul unei comunicări vizuale extrem de complexe, cu atât mai mult atunci când respectivele artefacte au fost întrebuințate în diverse contexte rituale.

Este greu de precizat dacă olarii și pictorii⁴⁶ cucutenieni se aflau în posesia semnificațiilor simbolurilor și le-au redat pe ceramica, pe plastica antropomorfă sau pe celelalte artefacte (cultice sau nu), sau le-au utilizat doar în baza unor automatisme ale tradiției culturale (sociale, artistice, religioase) și ale subconștientului colectiv, deoarece din practica etnologică se observă, chiar în condițiile unei mai puternice remanențe a simbolurilor grafice, o modificare a înțelesurilor inițiale ale acestora, chiar și în condițiile în care au evoluat către „oficializare” prin protoscriere.

Acest arhetip se conturează încă din zorii neoliticului oriental, unul dintre „creuzetele preistoriei și istoriei”, în continuitatea manifestărilor anterioare (paleolitice și epipaleolitice/mezolitice). Nu întâmplător, în cultura Halaf, vasele antropomorfe și statuetele feminine⁴⁷ sunt deosebit de elocvente (fig. XVII.1–2). De asemenea, și vasele antropomorfe și antropomorfizate, ca și plastica antropomorfă și zoomorfă din spațiul balcano-danubiano-carpatic, sunt, așa cum s-a dovedit, de origine și influență orientală⁴⁸, urmând, probabil, traseele curenților de neolitizare. Artefactele similare din neoliticul anatolian, în special cele descoperite la Hacilar⁴⁹ (fig. I–II) și Çatal Höyük⁵⁰ (fig. XVII.3), reprezintă calea directă din care au evoluat cele sud-est și central-europene, din cadrul culturilor Starčevo-Körös-Criș (fig. III.1–2), ceramica liniară (fig. III.3–9, IV.1–3), Vinča, Gradešnica (fig. III.10–14), Lengyel (IV.4, 6, 8), Tisza (IV.5,9), Hamangia (fig. IV.7)⁵¹, dovedind un anumit *continuum* spiritual între Asia Mică și Europa⁵².

⁴⁵ E. Neumann, *The Great Mother* (n. 15), *passim*; J. Marler, *The Body of Woman as Sacred Metaphor*, in *Il Mito e il Culto della Grande Dea: Transiti, Metamorfosi, Permanenze* (eds. M. Panza, M. T. Ganzerla), Bologna: Associazione Armonie. 2003, pp. 9–24.

⁴⁶ Termenii nu implică nici o discriminare de gen, deoarece considerăm că această îndeletnicire era practică deopotrivă de femei și bărbați, cu microspecializările impuse de necesitățile practicării acesteia.

⁴⁷ M. Merpert, R. Munčeaev, *Yarim Tepe II: The Halaf Levels*, in *The Early Stage in the Evolution of Mesopotamian Civilization. Soviet Excavations in Northern Iraq* (eds. N. Yoffee, J. J. Clark), Tucson and London, University of Arizona Press, p. 145; fig. 8.13; http://www.louvre.fr/llv/oeuvres/detail_notice.jsp?CONTENT=&cnt_id, accesat 5 ianuarie 2011.

⁴⁸ D. Schmandt-Besserat, *Ain Ghazal Monumental Figures: a Stylistic Analysis*, in *The Bulletin of the American School of Oriental Research*, vol. 310, 1998, pp. 1–17; vezi și <http://www.laits.utexas.edu/ghazal/ChapVI/dsb.html> (accesat 20 decembrie 2010).

⁴⁹ J. Mellaart, op. cit. (n. 1); fig. 56.4, 75.18, 102, 114, 142.5–6, 150.1–2, 248–249; www.triviavoices.net/archives/issue7-8/images/6-twins.jpg; <http://www.scran.ac.uk/database/results.php?field>; www.ceramicstudies.me.uk/frame1tu1.html; <http://www.orient-ancien-mesopotamie.org/Meso-articles/Documents/Articlesdoc1.htm> (accesate 10–11 decembrie 2010).

⁵⁰ J. Mellaart, *Çatal Hüyük. A Neolithic Town in Anatolia*, New York, McGraw-Hill, 1967, pp. 180–181.

⁵¹ I. Kutzián, *The Körös Culture*, Budapest, 1944, pl. XII.10a–b; p. XX. 1a–b; V. N. Danilenko, *Neolit Ukrainy. Glavy drevnej istorji jugo-vostocnoj Evropy*, Naukovo Dumka, Kiev, 1974; fig. 4.15, 4.22; M. F. Potušnjak, in *Arheologija Ukrainskoj SSR (AUSSR)*, 1985; fig. 38.3; E. Lenneis, Ch. Neugebauer-Maresh, E. Ruttkay, *Jungsteinzeit im Osten Österreich*, Wien, 1999; fig. 14, 17a, 46.1; P. Dvořák, *Stopy dávnej minulosti. Slovensko v praveku*, Vydavateľstvo

Aceste interdependențe spirituale se perpetuează și la nivelul eneoliticului balcano-carpatic, complexul cultural Gumelnița-VI Karanovo-Kodžadermen-Dikili Tash jucând un rol însemnat în legăturile dintre Mediterana Orientală și spațiul est-carpatic. În acest context, nu este de mirare că, în cadrul comunităților gumelnițene, numărul vaselor antropomorfe și antropomorfizate este foarte mare⁵³ (fig. V.1–13), reflectând o multitudine de teme, gesturi și posturi rituale⁵⁴. Precucutenienii și cucutenienii au realizat, la rândul lor o multitudine de vase antropomorfe, dar mai ales antropomorfizate, caracterizate printr-o accentuată originalitate, în strânsă legătură cu manifestările similare din epocă.

În forme relativ stabile sau modificate, arhetipul „Marii Mame”/„Marii Zeițe Mamă” se perpetuează, în anumite zone până în Antichitatea clasică. Stau mărturie descoperirile de pe un larg areal, care au servit ca *paraphernalia* cultice, din care am selectat doar câteva: statueta de la Maroni (Cipru), datată în mileniul IV BC (fig. XVII.4), figurinele care o reprezintă pe zeița Inanna/Ishtar (mileniul II BC), în gestul ritualic de „oferire a sânilor” (fig. XVII.5–6), pictura rupestră de la Bhimbetka, India (epipaleolitic final/neolitic), în care este înfățișată Zeița Mamă, cu sâni ca o „fântână cu lapte” (fig. XVII.7), Zeița cu șerpi și Preoteasa de la Knossos (Minoic), care, din rațiuni cultice, au un veșmânt decolat, fapt care le permite să-și etaleze sâni (fig. XVII.8–9), macheta de templu de Kotchati (Cipru), cu trei Zeițe-bovidee, din care cea mai importantă are sâni, care îi alimentează pe oameni (fig. XVII.10), și, nu în cele din urmă, o statuie a zeiței Diana/Artemis Polimasta (descoperită la Neapole), al cărei echipament cultic este legat, probabil, de oficierea ritualurilor de fertilitate și fecunditate (fig. XVII.4)⁵⁵.

*

Încercând să înțelegem locul și rolul numărului mare de vase antropomorfe și antropomorfizate realizate de comunitățile Precucuteni-Cucuteni-Tripolie, observăm, de la început, predispoziția deosebită a acestora spre antropomorfism, ca o coordonată principală a gândirii mitico-simbolice⁵⁶ neolitice și eneolitice, pentru „fixarea unor gesturi rituale”⁵⁷. De altfel, până azi, în cultura tradițională, cu toate straturile suprapuse, „cel mai cunoscut substitut ritual al omului, atestat din neolitic până astăzi, este oala din lut. În graiul popular oala și strachina de pământ sunt termeni obișnuiți de comparație pentru trupul și sufletul omului. Oala are gură, buză, gât, burtă/pântec, toartă, mânășă, mână, picior; când e bine arsă are glas frumos, când e ciobită sună răgușit; fecioara este asemuită cu oala nouă, neîncepută, fata greșită cu oala dogită, iar femeia bătrână, cu hârbul și oala hodorigită. În peste 140 de proverbe și zicători românești referitoare la vasele de lut, oala este

Rak Budmerice, vol. 1, 2004, pp. 135, 139; VI. Podborský, *Náboženství pravěkých Evropanů*, Vyd. 1, Brno, Masarykova univerzita, 2006, p. 157; H. Todorova (Hrsg.), T. Dimov, J. Bojadžiev, I. Vajsov, K. Dimitrov, M. Abramova, *Durankulak, Band II, Die Prähistorischen Gräberfelder*, Sofia 2002, Teil 2, tabl. 14.2, 53.2, 108.16, 126/12, 138/11, 142/4, 149.3, 161/2–4.; *** *Neolithische Kunst in Rumänien*, 2008, p. 137, nr. 92; p. 140, nr. 94; J. Chapman, *The Vinča culture of South-east Europe: Studies in Chronology, Economy and Society*, Oxford, British Archaeological Reports, BAR International Series 117, 1981, *passim*; N. Tasić, D. Srejić, B. Stojanović, *Vinča. Centre of the Neolithic culture of the Danubian region*, Beograd, 1990 (http://www.rastko.rs/arheologija/vinca/vinca_eng.html, accesat 16 mai 2010; http://www.europeanvirtualmuseum.net/virtual_museum/prototipo_approfondimento_ro.asp?id; http://www.duncancaldwell.com/Site/Prehistory_Shows.html; <http://www.btm.hu/varmuzeum/allando/oskor/imgujkokor/fulo.jpg&imgrefurl>, accesate 11–12 decembrie 2010).

⁵² M. Özdoğan, Y. Dede, op. cit. (n. 1), pp. 143–152; fig. 1.

⁵³ R.-R. Andreescu, *Plastica antropomorfă...* (n. 1), 2002, pp. 72–85; pl. 35; 54. 1; III. 3–5; VI; VII. 1, 3.

⁵⁴ V. M. Voinea, *Adoratio et invocatio...* (n. 1), pp. 112–121; eadem, *Gesturi și semnificații în arta gumelnițeană*, în *CCDJ*, XXII, 2005, pp. 383–398.

⁵⁵ V. Karageorghis, *The Civilization of Prehistoric Cyprus*, 1976, p. 49; fig. 21; idem, *The Coroplastic Art of Ancient Cyprus I. Chalcolithic-Late Cypriot I*, A. E. Levenis Foundation, Nicosia, 1991, pl. CII.2 (http://www.louvre.fr/llv/oeuvres/detail_notice.jsp?CONTENT<cnt_id; <http://necropolisnow.blogspot.com/2010/04/blog-post.html>; http://www.ancientmuseumstore.com/Ishtar_Inanna_Mesopotamian_Goddess_p/d-086sm.htm; <http://www.inanna.virtualave.net/BLR82.jpg>; K. L. Kamat, *Cave Paintings of India. Prehistoric Rock Paintings of Bhimbetaka*, <http://www.kamat.com/kalranga/rockpain/betaka.htm>; <http://www.kamat.com/kalranga/rockpain/7098.htm>; Christopher L. C. E. Witcombe, *Minoan Snake Goddess*, <http://witcombe.sbc.edu/snakegoddess/>; Philip Harland, *Religions of Ancient Mediterranean* <http://www.philipharland.com/Blog/category/greco-roman-religions/gods-and-goddesses/> (site-uri accesate 16 ianuarie 2011); R. Turcan, *Culte Orientale în lumea romană*, Ed. Enciclopedică, București, 1998, pp. 288–293.

⁵⁶ I. Evseev, *Cuvânt-simbol-mit*, Ed. Facla, Timișoara, 1983, p. 47.

⁵⁷ “If the fundamental identity of rites and symbols is more closely examined, it may be noted in the first place that a symbol, understood as a graphic figuration as it is most commonly, is only as it were the fixation of a ritual gesture.” (R. Guénon, *Myths and Symbols*, in *Studies in Comparative Religion*, Vol. 4, No. 3. (Summer, 1970); www.studiesincomparativereligion.com).

termen polivalent de comparație pentru om. Oala este un important agent ritual manipulat de persoane inițiate: vrăjitoare, moașă, nănașă, mut, vătaf în cetele de călușari etc. Aruncată în fântână sau în râu în zilele caniculare ale verii, ea devine mesagerul oamenilor pe lângă divinitatea care dezleagă ploile; prin spargerea ei la prima scaldă a copilului, moașa realizează transferul magic al sănătății și glasului frumos de la lutul ars la noul-născut; spargerea oalei curate, neîncepute, de nănașă repara la căsătorie necinstea *fetei greșite* și altele. Oala poate adăposti însă și spiritele potrivnice omului. De aceea, în perioada de lăuzie, în nopțile și zilele cât stă mortul în casă, în timpul vrăjilor și descântatului de dezlegare și alungare a spiritelor malefice etc., oalele stau întoarse cu gura în jos pentru a opri cuibărirea spiritelor malefice. În cele mai multe sate românești, după scoaterea mortului din casă, se sparge o oală pe locul morții, pe pragul casei sau la mormânt. Vechimea obiceiului este atestată de zicala *I s-a spart oala*, sinonimă cu verbul *a muri*. Lutul este, după lemn, a doua materie primă preferată de țăran pentru a fi prelucrată artistic⁵⁸.

În același timp, vasul de lut reprezintă asocierea a cel puțin două elemente fundamentale (argila și apa), zămislit printr-o serie de gesturi tehnologice și rituale, asemănătoare plămădirii pâinii sau nașterii umane, ca arhetipuri ale genezei⁵⁹. Poate și de aici își are originea frecvența asociere a vasului de lut cu corpul și simbolistica feminină.

În ceea ce privește modelele (*patterns*) decorative de tip ove, semiove, capete de spirală, volute etc., motivele și compozițiile ornamentale rezultate din asocierea acestora reprezintă componente importante ale geometriei pre- și protoistorice, semne vizuale și plastice, care au fost asociate în simboluri cu o semantică antropomorfă, reflectând polivalența arhetipului Marii Zeițe Mamă⁶⁰, exprimat prin *status*-ul și rolul biologic, social și spiritual al fiecărui personaj feminin în parte.

Dacă pentru plastica antropomorfă subscriem parțial ipotezelor potrivit cărora aceste artefacte ar reprezenta necesitățile de exprimare identitară a indivizilor și de reprezentare a corpului în societatea și cultura vizuală a comunităților neolitice și eneolitice⁶¹ sau a acțiunilor de transformare prin care trec indivizii și grupurile umane⁶², în întreaga complexitate a fenomenelor (deși nu înțelegem, deocamdată, de ce această nevoie de manifestare/exteriorizare socială și de comunicare simbolică este predilectă doar pentru femei, avându-se în vedere predominanța statuetelor feminine), pentru vasele antropomorfe și antropomorfizate este mai dificil de aplicat aceeași paradigmă.

În cazul vaselor antropomorfe și antropomorfizate, chiar și a plasticii, credem că este vorba, mai degrabă, de o exprimare a identităților simbolice, spirituale, în cadrul ritualurilor calendaristice și a celor de trecere, domestice și/sau publice, în care se transpuneau în viață miturile primordiale sau diferite practici magice apotropaice și/sau simpatetice. De altfel, rotunjimea corpului feminin (matern), reprezentat prin sâni, abdomen și *omphalos*, coapse și fese, ca „metaforă vizuală pentru abundență” (“visual metaphor for abundance”⁶³), este strâns legată de maternitate și dezideratul de bunăstare.

Sacralitatea antropomorfismului feminin neolitic și eneolitic a fost sesizată și în cazul artefactelor descoperite în zona balcanică, fiind legată atât de nivelul cognitiv al acestor comunități, de comunicarea vizuală, simbolică, cât și de perceperea și sacralizarea lumii imediate⁶⁴, pentru asigurarea hranei, fertilității și renașterii⁶⁵. Nu în ultimul rând, artefactele antropomorfizate din neoliticul elen, în special statuetele, au fost

⁵⁸ I. Ghinoiu, *Metodologia alcătuirii Atlasului Etnografic Român* (<http://www.cimec.ro/AER/Prezentarea%20Atlasului%20Etnografic%20Roman/text.html>).

⁵⁹ *Ibidem*; idem, *Obiceiuri populare de peste an*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1997, *passim*.

⁶⁰ E. Neumann, *The Great Mother* (n. 15), p. 103.

⁶¹ D. W. Bailey, *Reading prehistoric figurines as individuals*, in *World Archaeology*, 25, 1994, pp. 321–331; idem, *Prehistoric Figurines: Representation and Corporeality in the Neolithic*, New York, Routledge, 2005, *passim*.

⁶² P. F. Biehl, *Symbolic Communication Systems: Symbols on Anthropomorphic Figurines in Neolithic and Chalcolithic Southeast Europe*, in *Journal of European Archaeology*, 4, 1996, pp. 153–76; idem, *Overcoming the “Mother-Goddess-movement”: a new approach to the study of human representations*, in *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 51, 5/6, 1997, pp. 59–67; idem, *Studien zum Symbolgut des Neolithikums und der Kupferzeit in Südosteuropa*, Saarbrücken, Rudolf Habelt, 2003.

⁶³ R. Harré, *Physical being: a theory for a corporeal psychology*, Oxford, Blackwell, 1991, p. 68.

⁶⁴ G. Naunmov, *Neolithic anthropocentrism principles of imagery and the symbolic manifestation of corporeality in the Balkans*, in *Documenta Praehistorica*, XXXVII, 2010, pp. 1–12.

⁶⁵ Idem, *Housing the dead: Burials inside houses and vessels in the Neolithic Balkans*, pp. 257–268; idem, *The Vessel as Human Body: Neolithic Anthropomorphic Vessels and their Reflection in Later Period*, pp. 93–101.

racordate unui tip de comunicare publică, privind transmiterea de cunoștințe comune, inițiere, utilizarea simbolurilor apotropaice și ritualuri magice⁶⁶, vorbind tot de manifestarea unor forme de sacru difuz.

De aceea, considerăm că nu este exclus ca multe dintre vasele cucuteniene antropomorfe și antropomorfizate, atunci când reprezintă unul, două sau mai multe personaje identice, indiferent de unghiul din care sunt privite, să fi fost utilizate ca accesorii/*paraphernalia* cultice, fie în cadrul riturilor micro- (familiale, casnice) și macro-comunitare, de inițiere și trecere: nupțialitate și maternitate (naștere, lăuzie), pentru protecția mamelor și copiilor, poate chiar și în cele funerare. La comunitățile agrar-pastorale, aceste rituri erau interdependente cu cele calendaristice, de sacralizare, votive și apotropaice, de care depindea, în mentalul colectiv, existența umană. Astfel, corpul uman transpus în lut, ca efigie a divinității (Marea Zeiță Mamă), era perceput, probabil, ca un receptacol și transmițător de energii sacre, cu rol vital în existența acestor comunități umane, în cadrul căreia comunicarea vizuală și simbolică ocupa un loc însemnat. Astfel, sacralitatea lumii neolitice și eneolitice putea să fie difuză, dar niciodată confuză.

În această accepție trebuie înțelese și o serie de invocații și rugăciuni, legate de începuturile anului agrar, așa cum se observă și în cazul hierogamiei sumeriano-akkadiene, în care Dumunzi cântă Inannei: „O Doamnă, sânul tău este ogorul tău./Inanna, sânul tău este ogorul tău./Marele, întinsul tău ogor care revarsă plante./Marele, întinsul tău ogor care revarsă grâne/Apa care curge din înalt pentru stăpân (rege), pâine din înalt/... Voi bea de la tine!”⁶⁷. Astfel, imagistica feminină cuprinde o doză însemnată de sexualitate și maternitate divină, paralelele explicite între corpul feminin și pământ, între sexualitatea divină și/sau umană, reproducerea cosmică și telurică jucând un rol important în mentalul pre și protoistoric, ca fațete ale arhetipului Marii Mame/Marii Zeițe Mamă.

În sistemul cognitiv neolitic și eneolitic, oamenii au încercat să-și explice necunoscutul prin vizibil și cunoscut, ca o uriașă lume antropomorfă⁶⁸, corpul feminin fiind, prin funcționalitatea sa naturală, maternă, un suport apropiat și inteligibil de modelare a realității. Arhetipul Marii Mame, cu toate atributele acestuia, divine, telurice și umane, se regăsește redat, sub diferite forme, și în cazul vaselor antropomorfe și antropomorfizate cucuteniene. Drumul către descifrarea semnificațiilor arhetipurilor pre- și protoistorice este lung și plin de obstacole. Abordarea transdisciplinară poate fi modalitatea prin care să luminăm, fie și parțial, străfundurile mentalului nostru străvechi.

ILLUSTRATION LIST

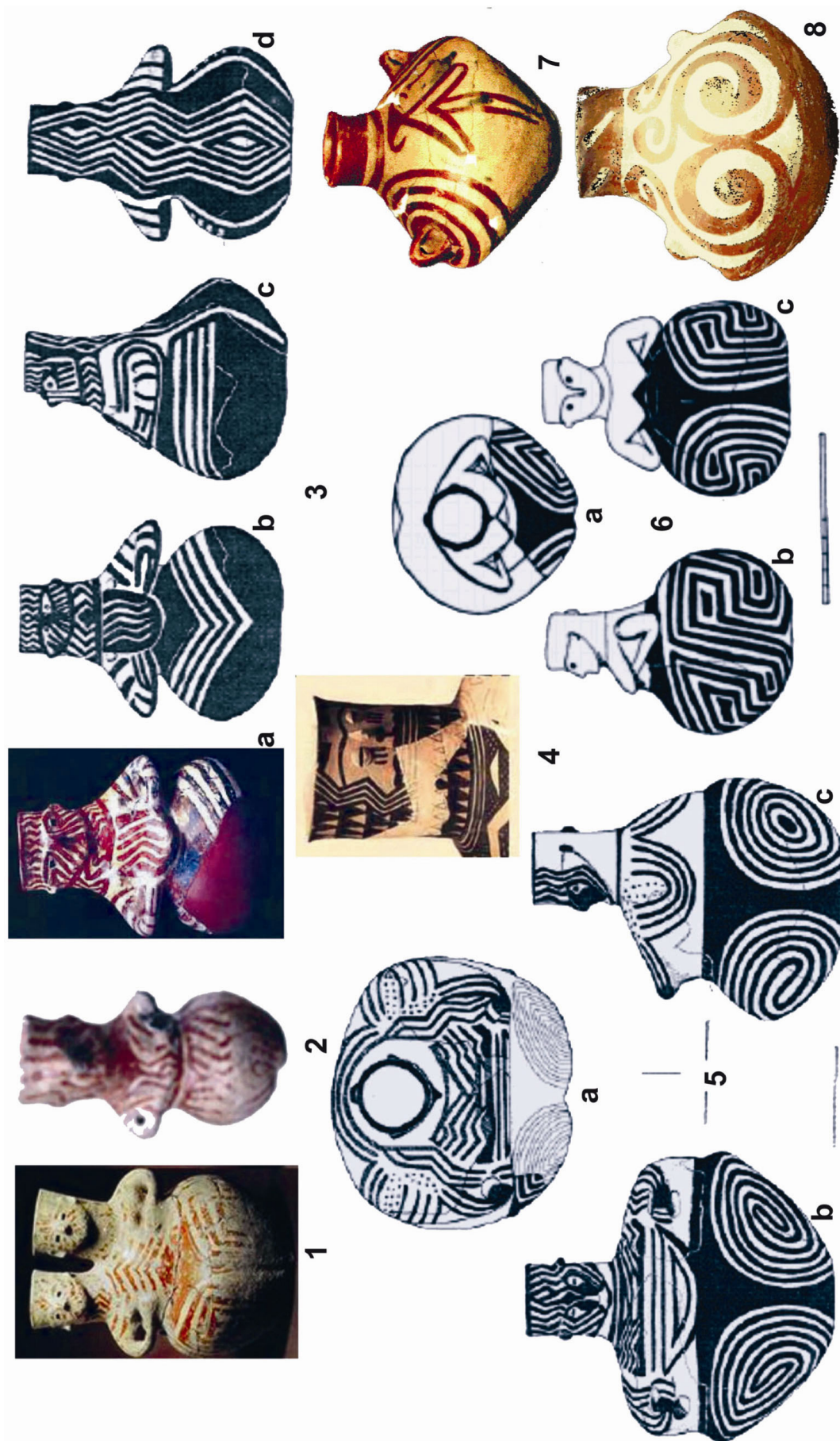
- Pl. I. Anthropomorphic and anthropomorphized vessels. 1–3, 5–8, Hacilar I; 4, Hassuna (*apud* J. Mellaart, 1970, fig. 248–249; www.triviavoices.net/archives/issue7-8/images/6-twins.jpg; <http://www.scran.ac.uk/database/results.php?field=www.ceramicstudies.me.uk/frame1tu1.html>; <http://www.orient-ancien-mesopotamie.org/Meso-articles/Documents/Articlesdoc1.htm>)
- Pl. II. Anthropomorphic and anthropomorphized vessels. 1–2, Hacilar VI; 3, Hacilar IIB; 4–11, Hacilar I (*apud* J. Mellaart, 1970, fig. 56.4, 75.18, 102, 114, 142.5–6, 150.1–2).
- Pl. III. Anthropomorphic and anthropomorphized vessels. 1, Öcsöd/Szentes; 2, Kopáncs-Zsoldos-tanya; 3–4, Torskoe; 5, Rivne-Kiš-Meze; 6, Biatorbágy-Tyúkberek; 7, Budapesta III; 8, Biatorbágy, Hosszúréték; 9, Draßburg; 10, Novy Becej, Serbia; 13–14, Gradešnica (*apud* I. Kutzián, 1944, pl. XII.10a–b, p. XX. 1a–b; V. N. Danilenko, 1974, fig. 4.15, 4.22; M. F. Potušnjak, 1985, fig. 38.3; 6–8; E. Lenneis, Ch. Neugebauer-Maresh, E. Ruttikay, 1999, fig. 14; ****Neolithische Kunst in Rumänien*, p. 137, nr. 92, p. 140, nr. 94; http://www.europeanvirtualmuseum.net/virtual_museum/prototipo_approfondimento_ro.asp?id; http://www.duncancaldwell.com/Site/Prehistory_Shows.html).

⁶⁶ Ch. Marangou, *Assembling, displaying, and disassembling Neolithic and Eneolithic figurines and models*, in *Journal of European Archaeology*, 4, 1996, pp. 177–202.

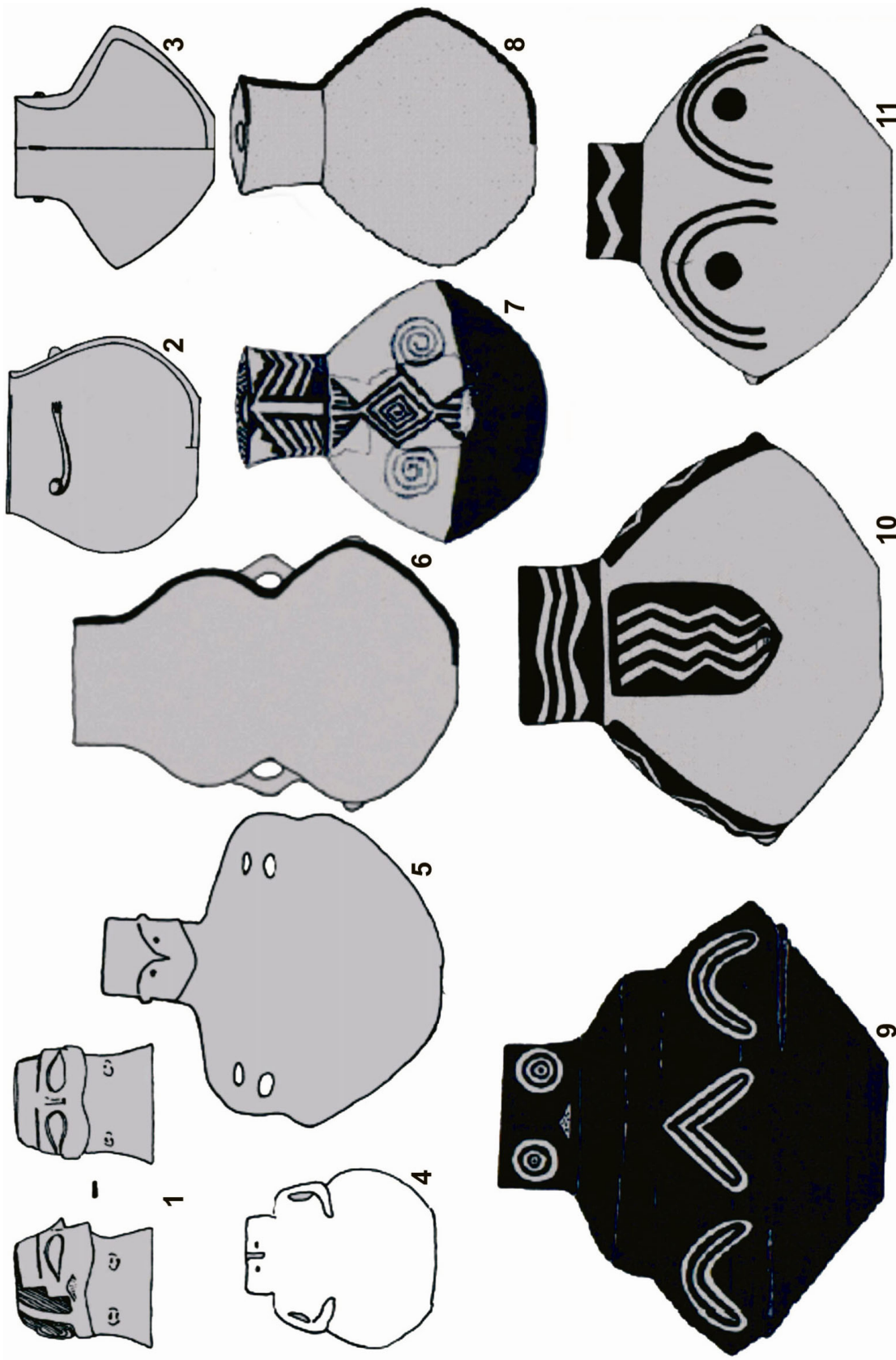
⁶⁷ “O Lady, your breast is your field./Inanna, your breast is your field./Your wide, wide field which pours out plants./Your wide, wide field which pours out grains/Water flowing from on high for the lord, bread from on high/... I will drink it from you!” (Tikva Frymer-Kensky, *In the Wake of the Goddesses: Women, Culture and the Biblical Transformation of Pagan Myth*, Fawcett Columbine, New York, 1992, <http://www.gatewaystobabylon.com/essays/fertilitysacremarriage.html>, accesat 12 aprilie 2010; D. Wolkstein, S. N. Kramer, *Inanna, Queen of Heaven and Earth: Her Stories and Hymns from Sumer*, 1996).

⁶⁸ R. W. Mitchell, N. S. Thompson, H. L. Miles, *Anthropomorphism, Anecdotes, and Animals*, New York, State University of New York Press, 1997, *passim*; Jeong-gun Choi, Myungsuk Kim, *Anthropomorphic Design: Projecting Human Characteristics to Product*, in vol. *Undisciplined! Proceedings of the Design Research Society Conference 2008, Sheffield, UK. July 2008*, pp. 331–332 (<http://shura.shu.ac.uk/533/1/fulltext.pdf>, accesat 14 ianuarie 2011).

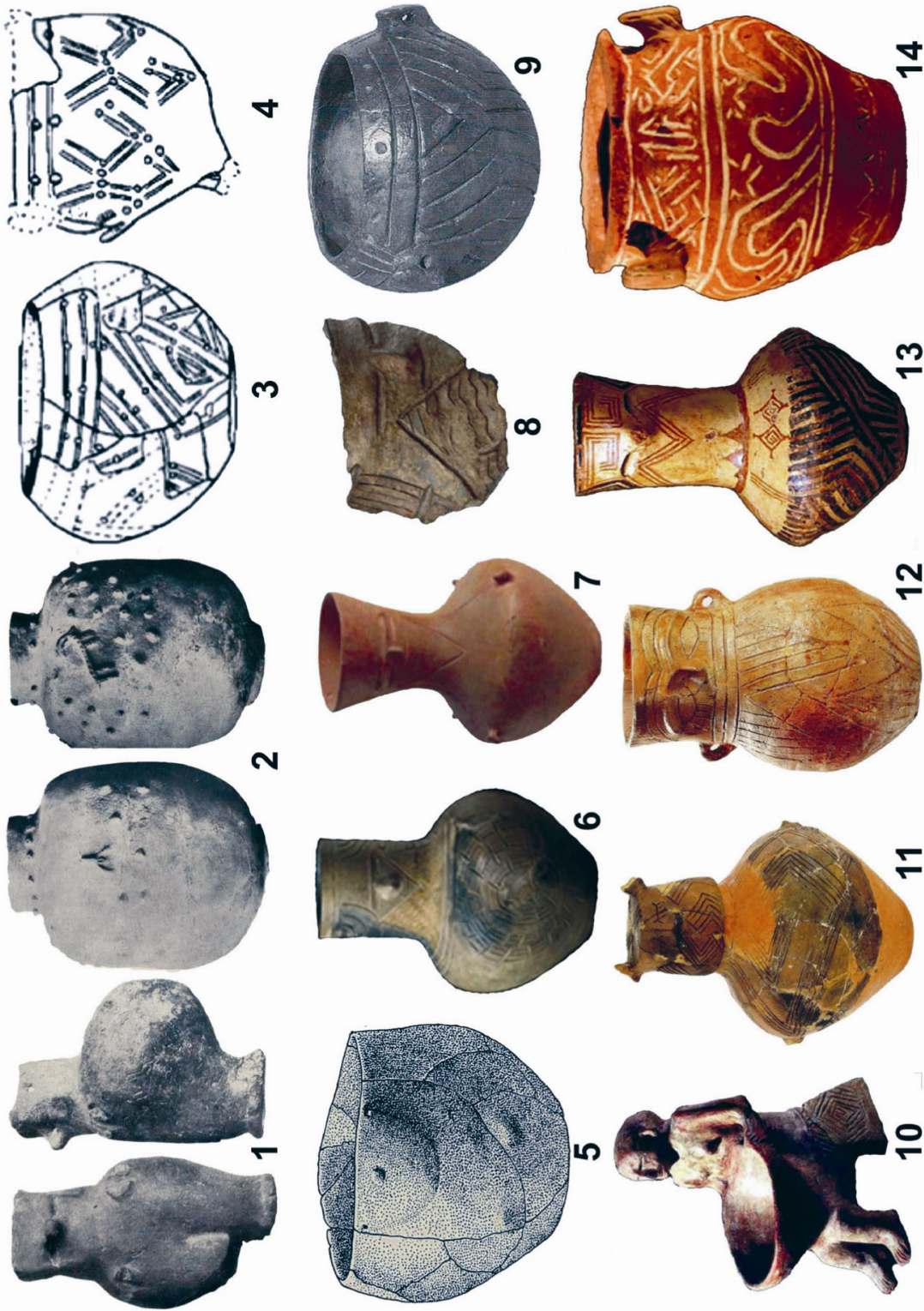
- Pl. IV. Anthropomorphic vessels. 1, Törökbálint-Dulácska; 2, Draßburg; 3, Eggendorf; 4, 8, Svodin; 5, Öcsöd Kováshalom; 6, Sé-Szombathely; 7, Durankulak; 9, Kókénydomb; 10, Toptepe (*apud* E. Lenneis, Ch. Neugebauer-Maresh, E. Ruttkay, 1999, fig. 17a, 46.1; P. Dvořák, 2004, p. 135, 139; VI. Podborský, 2006, p. 157; H. Todorova (Hrsg.), T. Dimov, J. Bojadžiev, I. Vajsov, K. Dimitrov, M. Abramova, *Durankulak. Band II*, Teil 2, 2002, 126/12, 161/3); M. Özdoğan, Y. Dede, 1998, fig. 1).
- Pl. V. Anthropomorphic vessels belonging to the cultural complex Gumelnița-VI Karanovo-Kodžadermen. 1, Radingrad/Razgrad; 2, 5, Gumelnița; 3, Kamenar/ Razgrad; 4, Glina; 6, 13, Vidra; 7, Oltenița (Unknown location); 8, Hotnica; 9, 11–12, Sultana; 10, Măgura Jilavei (*apud* R.-R. Andreescu, 2002, pl. 35; 54. 1; III. 3–5; VI; VII; http://www.europeanvirtualmuseum.net/virtual_museum/prototipo_approfondimento_ro.asp?id).
- Pl. VI. Decorative compositions forming anthropomorphic features. 1, Pocreaca; 2, Mărgineni; 3, 13, Scânteia; 4, 7, Răduleii Vechi; 5, 9, Dumești; 6, 10, Trușești; 8, Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii*; 11, Drăgușeni; 12, Vorniceni; 14–16, Ruginoasa (*apud* C.-M. Lazarovici, Gh. C. Lazarovici, S. Țurcanu, 2009, p. 223, nr. 41, p. 227, nr. 65, p. 246, nr. 176, p. 248, nr. 204, 209, p. 255, nr. 239, p. 271, nr. 187, p. 284, nr. 277, p. 287, nr. 300; Dr. N. Popovici, 2000, fig. 50.1; V. I. Markevici, 1994, fig. 5.8; M. Dinu, 2006, fig. 7; V. Chirica, M.-C. Văleanu, 2008, fig. 43–44).
- Pl. VII. Vessels with anthropomorphic features. 1, Bernaševka; 2, Târgu Frumos; 3, Ruseștii Noi; 4, Veselyi Kut; 5, Kliščev; 6, Târpești; 7, Ucraina (Colecția Platar) (*apud* ****Cucuteni Trypillya. A Great Civilization of Old Europe*, http://www.imagoromae.com/cucuteni_EN.ashx; V. I. Markevici, fig. 14.9; M. Videjko, *Tripil's'ka civilizacija*, Kijv, 2003, p. 21; Dr. N. Popovici, 2000, fig. 52.1; I. I. Zaec, S. N. Ryžov, 1992, fig. 7).
- Pl. VIII. Anthropomorphic and anthropomorphized vessels (1–7) and statuette (8). 1–2, 4–6, Hăbășești; 3, Scânteia; 7, Trușești; 8, Drăgușeni (*apud* VI. Dumitrescu, 1966, fig. 15–16, 21, 34–35; ****Neolithische Kunst in Rumanien*, 2008, p. 69, nr. 19; Dr. N. Popovici, 2000, fig. 50.1; ****The Lost World of Old Europe: the Danube Valley 5000–3500 BC* http://www.nyu.edu/isaw/exhibitions/oldeurope/sites/all/themes/isaw/Figurines_Of_Old_Europe.pdf).
- Pl. IX. Anthropomorphic and anthropomorphized vessels. 1, 6, Drăgușeni; 2, Ruginoasa; 3, Mărgineni; 4, Trușești; 5, Scânteia; 7–8, Dumești (*apud* ****Neolithische Kunst in Rumanien*, 2008, p. 77, nr. 27, p. 89, nr. 37, p. 148, nr. 102; H. Dumitrescu, 1927, pl. I.1; C.-M. Lazarovici, Gh. C. Lazarovici, S. Țurcanu, 2009, p. 173, nr. 35, p. 180, nr. 105, p. 192, nr. 230).
- Pl. X. Anthropomorphized vessels. 1, 5, Pocreaca; 2, Fulgeriș; 3–4, Dumești; 6, Mărgineni; 7, Scânteia; 8, Drăgușeni; 9–10, Trușești (*apud* C.-M. Lazarovici, Gh. C. Lazarovici, S. Țurcanu, 2009, p. 174, nr. 41, p. 176, nr. 64–65, p. 178, nr. 90, p. 180, nr. 110, p. 181, nr. 113, p. 187, nr. 176, p. 190, nr. 209, p. 191, nr. 215, p. 193, nr. 235).
- Pl. XI. Cucuteni A–B/Tripolie BI–BII anthropomorphized vessels. 1–3, 5–6, 9–11, Vorniceni; 4, 8, 12, Huși; 7, Solonceni II; 11, Ucraina (Colecția Platar), (*apud* A. László, 1966, fig. 7.1, 9; C.-M. Lazarovici, Gh. C. Lazarovici, S. Țurcanu, 2009, p. 281–285, nr. 268, 270, 272, 277, 279, 282; M. Diaconescu 2005, fig. 5.1; ****Cucuteni Trypillya. A Great Civilization of Old Europe*, http://www.imagoromae.com/cucuteni_EN.ashx; <http://www.opiniateormanolui.ro/wp-content/uploads/2009/04/19.jpg&imgrefurl>).
- Pl. XII. Cucuteni A–B/Tripolie BI–BII anthropomorphized vessels. 1–4, 6–9, Răduleii Vechi; 5, 10–16, Kliščev (*apud* V. I Markeviči, 1985, fig. 72; idem, 1994, fig. 5.1, 3, 5–8, 10; I. I. Zaec, S. N. Ryžov, 1992, fig. 42. 1, 47.9–12).
- Pl. XIII. Cucuteni A–B anthropomorphized vessels. 1, 4–5, Ghelăiești; 2–3, Cucuteni – Băiceni – *Dâmbul Morii*; 6, Cucuteni – *Ceățuie*; 7, Traian – *Dealul Fântânilor* (*apud* M. Dinu, 2006, fig. 7; C.-M. Lazarovici, Gh. C. Lazarovici, S. Țurcanu, 2009, p. 290, nr. 303; C. Bem, *Traian-Dealul Fântânilor. Fenomenul Cucuteni A–B*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2007, fig. 142.2, 164, 173.2; VI. Dumitrescu, 1974, fig. 145, 147, Șt. Cucuș, 1999, fig. 29.13).
- Pl. XIV. Cucuteni A–B “heart” – like motifs (symbols of women offering their breasts) in the group of style γ. 1–3, 5, Traian – *Dealul Fântânilor*; 4, Huși (*apud* A. Nițu, V. Bazargiuc, 1980, fig. 9.1–2, 4; 13.1; 10.4, processed image).
- Pl. XV. Cucuteni B (1–8) and Horodiștea-Gordinești I (9–10) anthropomorphized vessels. 1–5, 7–8, Podei – Târgu Ocna; 6, Viișoara – Târgu Totuș; 9, Vyhvatincy; 10, Brânzeni III (*apud* Șt. Cucuș, 1999, fig. 41.7, 42, 43.4, 6, 48.2, 57. 5–6; *Enciclopedia Tripil's'koj civilizacii*, 2, 2003, p. 69, 91, http://www.dacia.org/Dacian_Virtual_Museum/The_Earliest/zz-Podei-Tg.Ocna.C.gif&imgrefurl; http://www.neamt.ro/cmj/istorie/cucuteni/imagini/Cucuteni_017.htm).
- Pl. XVI. Decorative signs on Cucuteni-Tripolie ceramics. A, E. K. Cernyš; B, C.-M. Lazarovici, VI. Dumitrescu (*apud* E. K. Cernyš, 1982, p. 213, tab XCII, C.-M. Lazarovici, 2005, fig. 14–16; VI. Dumitrescu, 1945, fig. 21).
- Pl. XVII. Cultic *Paraphernalia*. 1, Yarim Tepe; 2, Unknown location (Halaf); 3, Catal Höyük; 4, Maroni (Cipru); 5–6, Ishtar/Inanna, Irak; 7, Bhimbetka, India; 8–9, Knossos; 10, Kotchati (Cipru); 11, Neapole, Diana Polimasta (*apud* M. Merpert, R. Munčeev, 1993, p. 145, fig. 8.13:1–3; http://www.louvre.fr/llv/oeuvres/detail_notice.jsp?CONTENT<cnt_id); James Mellaart, 1970, p. 180–18; http://www.louvre.fr/llv/oeuvres/detail_notice.jsp?CONTENT<cnt_id); http://www.ancientmuseumstore.com/Ishtar_Inanna_Mesopotamian_Goddess_p/d-086sm.htm; <http://www.inanna.virtualave.net/BLR82.jpg>; <http://www.kamat.com/kalranga/rockpain/betaka.htm>; <http://www.kamat.com/kalranga/rockpain/7098.htm>; <http://witcombe.sbc.edu/snakegoddess/>; <http://necropolisnow.blogspot.com/2010/04/blog-post.html>; <http://www.philipharland.com/Blog/category/greco-roman-religions/gods-and-goddesses>; (accessed 16 ianuarie 2011).

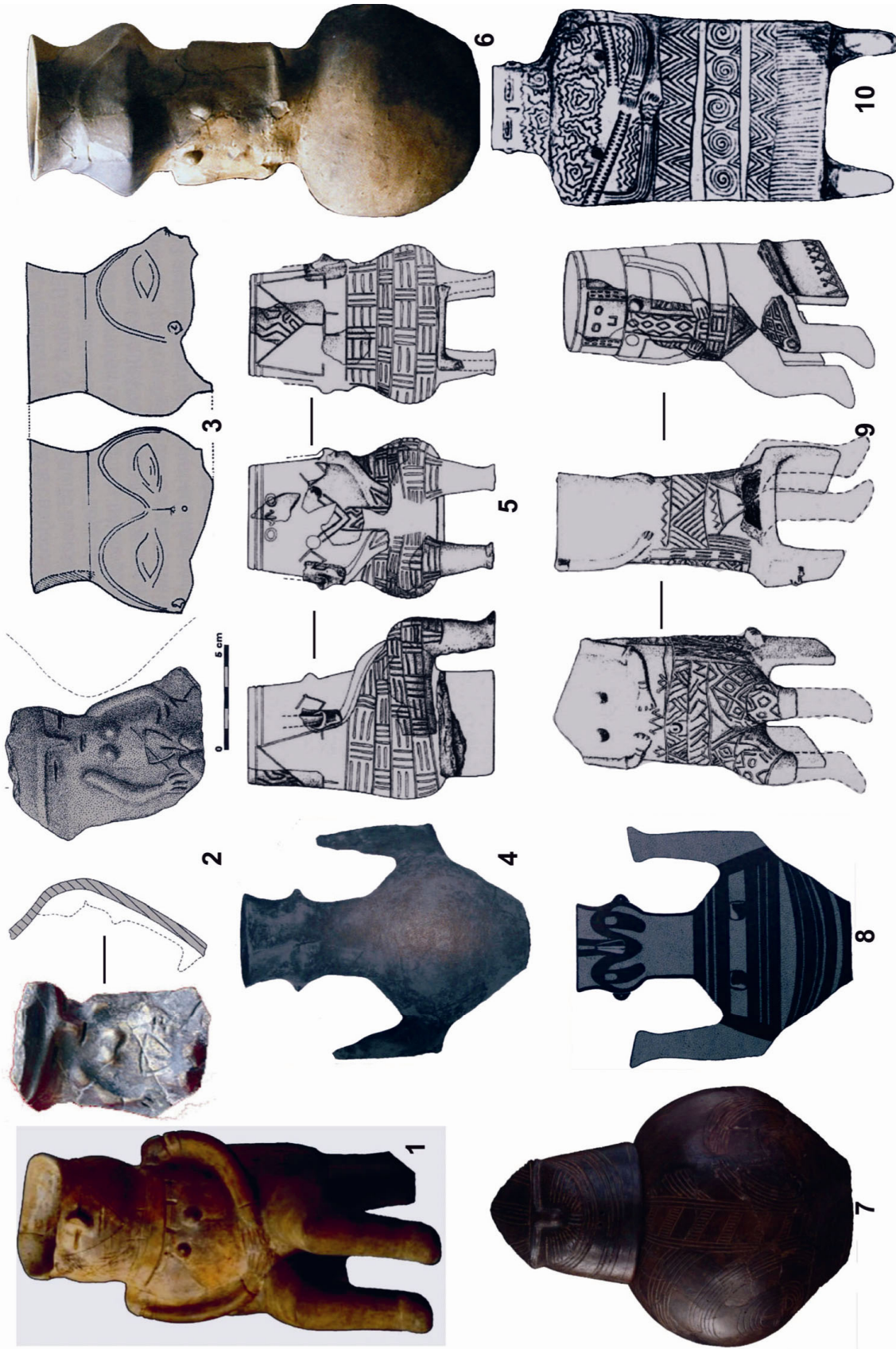
Pl. I. Vase antropomorfe și antropomorfizate. 1-3, 5-8, Hacilar I; 4, Hassuna (apud J. Mellaart, 1970, fig. 248-249; www.triviavoices.net/archives/issue7-8/images/6-twins.jpg; <http://www.scran.ac.uk/database/results.php?field;www.ceramic.studies.me.uk/frame1tul.html>; <http://www.orient-ancien-mesopotamie.org/Meso-articles/Documents/Articlesdoc1.htm>).

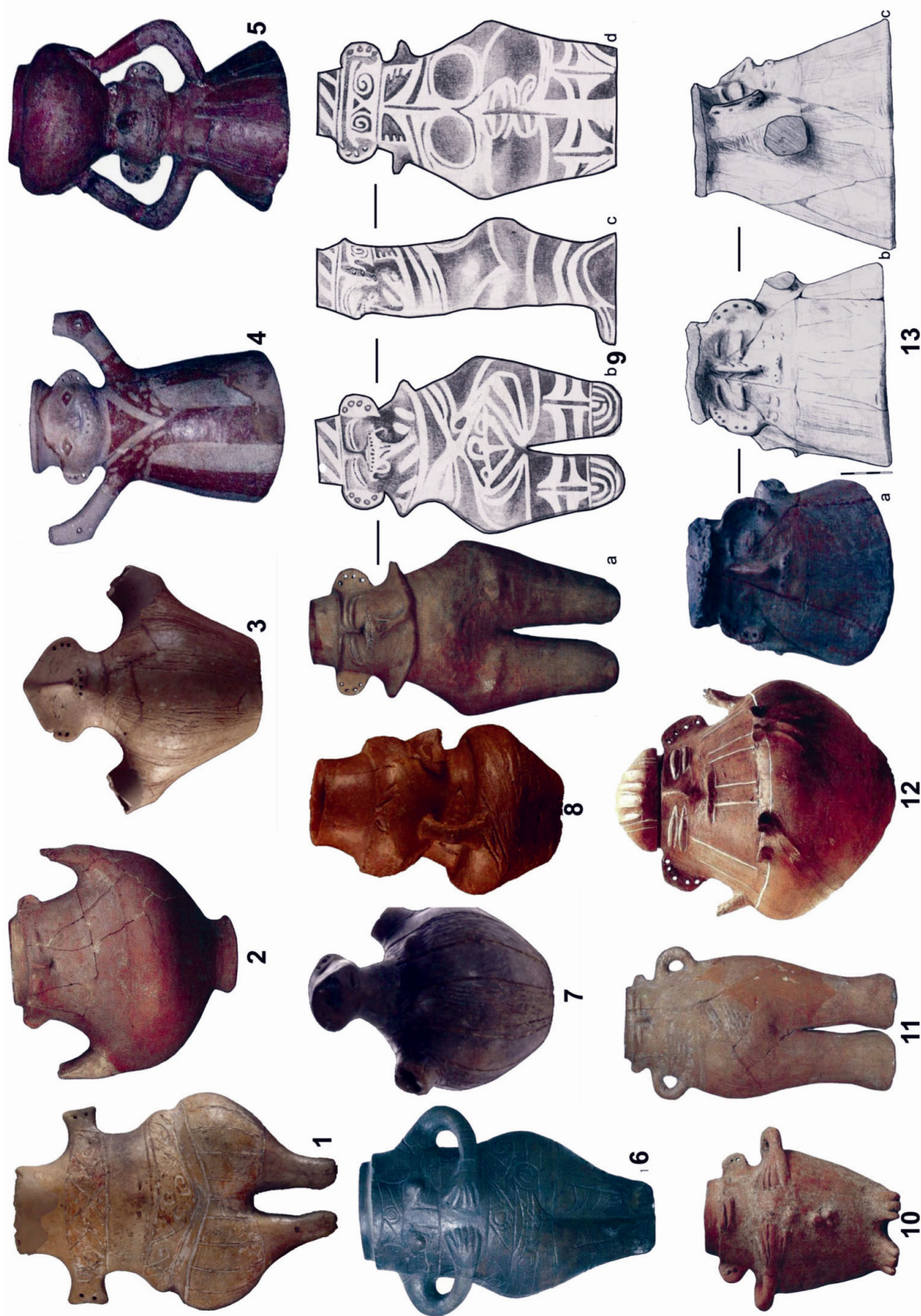
Pl. II. Vase antropomorfe și antropomorfizate. 1-2, Hacilar VI; 3, Hacilar IIB; 4-11, Hacilar I
 (apud J. Mellaart, 1970, fig. 56.4, 75.18, 102, 114, 142.5-6, 150.1-2).

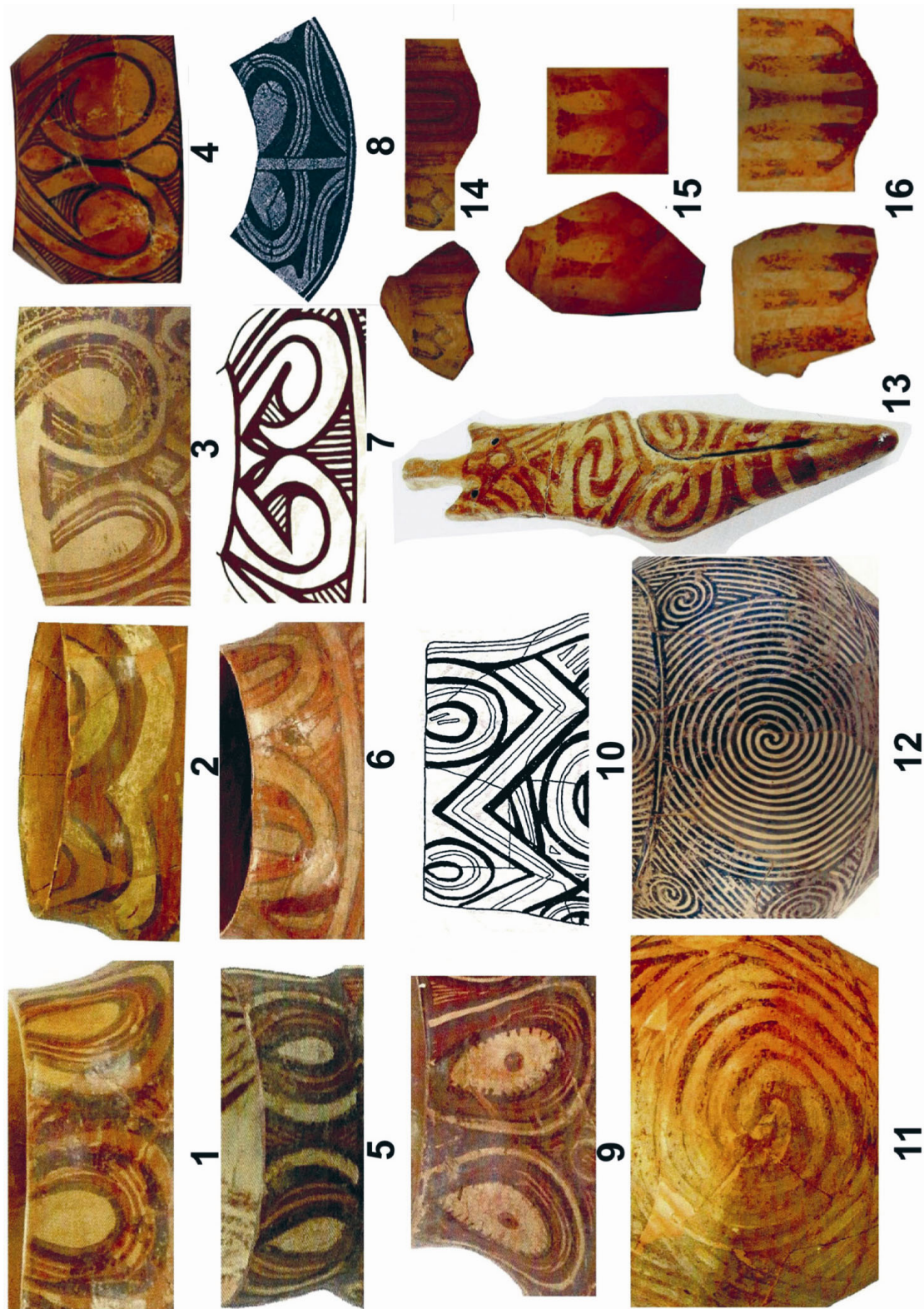
Pl. III. Vase antropomorfe și antropomorfizate. 1, Öcsöd/Szentes; 2, Kopáncs-Zsoldos-tanya; 3-4, Torskoe; 5, Rivne-Kiš-Meze; 6, Biatorbágy-Tyúkberek; 7, Budapesta III; 8, Biatorbágy, Hosszúrétek; 9, Draßburg; 10, Novy Becej, Serbia; 13-14, Gradešnica (*apud* I. Kutzian, 1944, pl. XII.10a-b, p. XX, 1a-b; V. N. Danilenko, 1974, fig. 4.15, 4.22; M. F. Potușnjak, 1985, fig. 38.3; 6-8; E. Lennets, Ch. Neugebauer-Maresh, E. Ruttkay, 1999, fig. 14; ****Neolithische Kunst in Rumänien*, 2008 p. 137, nr. 92, p. 140, nr. 94; http://www.europeanvirtualmuseum.net/virtual_museum/protofimo_ro.asp?id; http://www.duncan caldwell.com/Site/Prehistory_Shows.html).

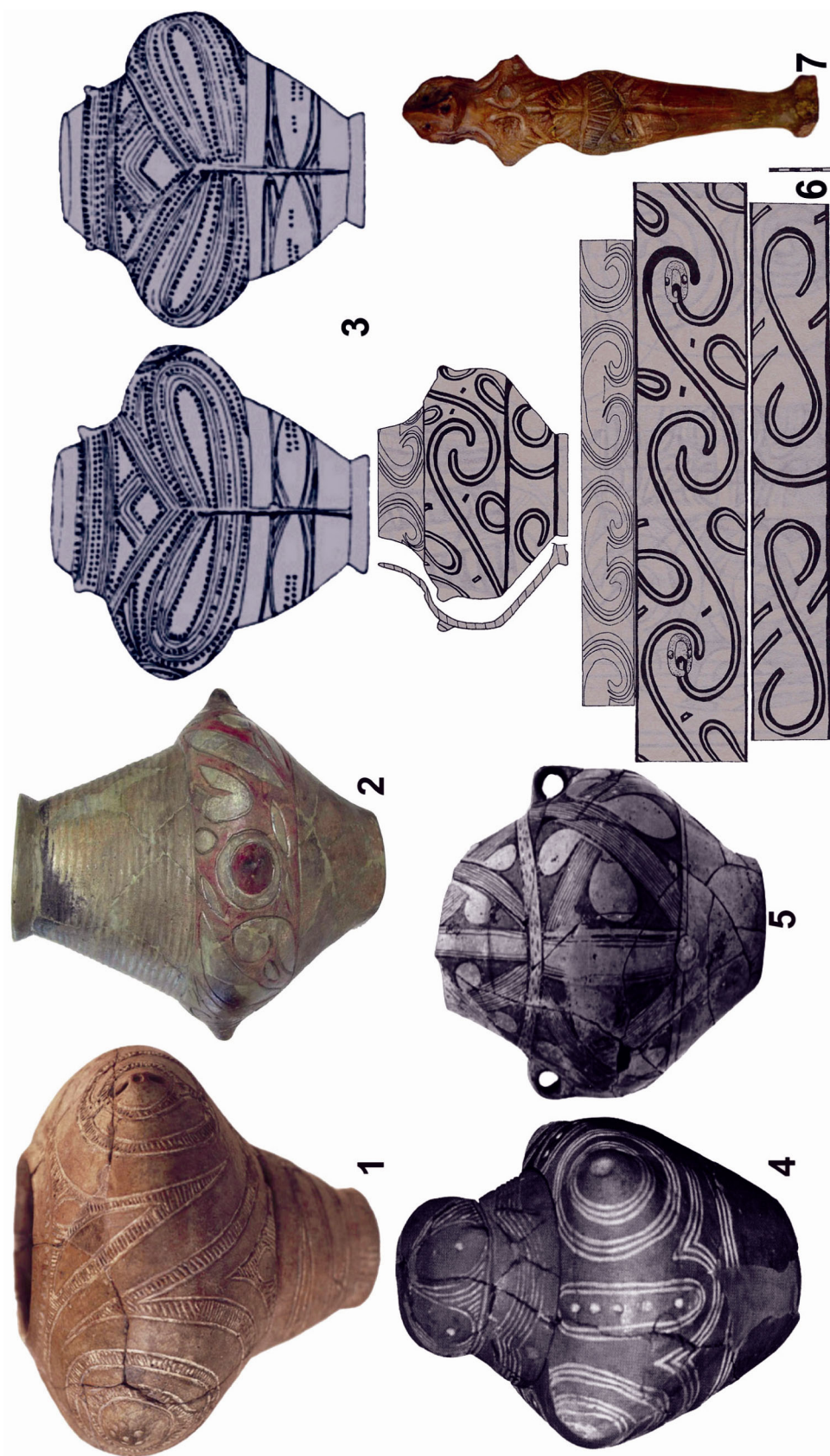
Pl. IV. Vase antropomorfe. 1, Törökbalint-Dulácska; 2, Draßburg; 3, Eggendorf; 4, 8, Svodin; 5, Öcsöd Kováshalom; 6, Sé-Szombathely; 7, Durankulak; 9, Kökénydomb; 10, Toptepe (apud E. Lenneis, Ch. Neugebauer-Maresh, E. Ruttkay, 1999, fig. 17a, 46.1; P. Dvořák, 2004, p. 135, 139; VI. Podborský, 2006, p. 157; H. Todorova (Hrsg.), T. Dimov, J. Bojadžiev, I. Vajsov, K. Dimitrov, M. Abramova, *Durankulak. Band II*, Teil 2, 2002, 126/12, 161/3); M. Özdoğan, Yüksel Dede, 1998, fig. 1).

Pl. V. Vase antropomorfe aparținând complexului cultural Gumelnița-Karanovo VI-Kodžadermen. 1, Radingrad/Razgrad; 2, 5, Gumelnița; 3, Kamenar/Razgrad; 4, Glina; 6, 13, Vidra; 7, Oltenița (localizare necunoscută); 8, Hotnîca; 9, 11-12, Sultana; 10, Măgura Jilavei (apud R.-R. Andreescu, 2002, pl. 35; 54. 1; III. 3-5; VI;VII; http://www.europeanvirtualmuseum.net/virtual_museum/prototipo_aprofondimento_ro.asp?id).

Pl. VI. Compoziții decorative care compun trăsături antropomorfe. 1, Pocreaca; 2, Mărgineni; 3, 13, Scânteia; 4, 7, Rădulenii Vechi; 5, 9, Dumești; 6, 10, Trușești; 8, Cucuteni-Băiceni – *Dâmbul Morii*; 11, Drăgășeni; 12, Vormiceni; 14–16, Ruginoasa (*apud* C.-M. Lazarovici, Gh. C. Lazarovici, S. Turcanu, 2009, p. 223, nr. 41, p. 227, nr. 65, p. 246, nr. 176, p. 248, nr. 204, 209, p. 255, nr. 239, p. 271, nr. 187, p. 284, nr. 277, p. 287, nr. 300; Dr. N. Popovici, 2000, fig. 50.1; V. I. Markevici, 1994, fig. 5.8; M. Dinu, 2006, fig. 7; V. Chirica, M.-C. Văleanu, 2008, fig. 43–44)

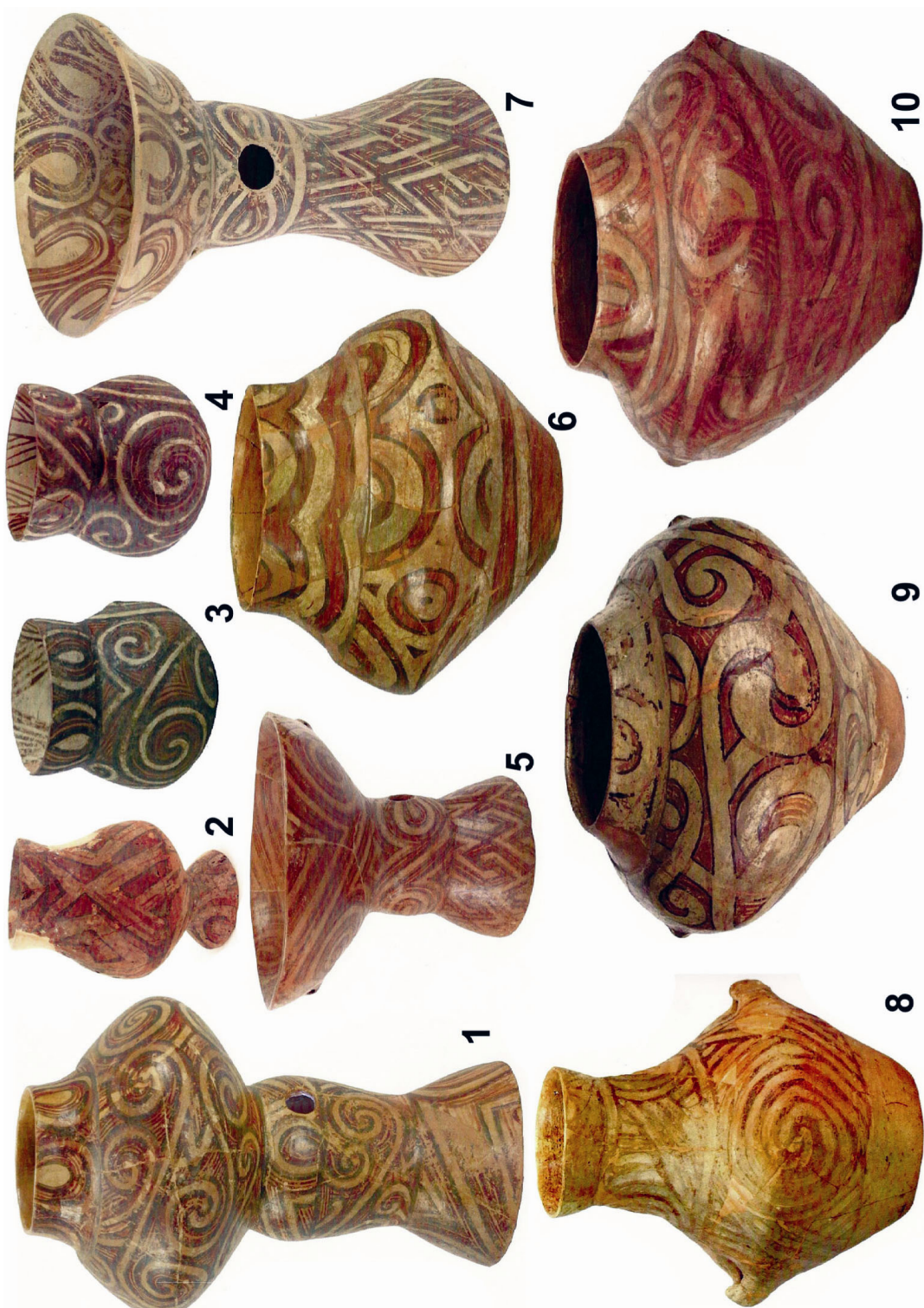
Pl. VII. Vase cu trăsături antropomorfe. 1, Bemaševka; 2, Târgu Frumos; 3, Ruseștii Noi; 4, Veselyi Kut; 5, Kliščev; 6, Târpești; 7, Ucraina (Colecția Platar) (apud ***Cucuteni Tripil'ska. A Great Civilization of Old Europe, http://www.imagoromae.com/cucuteni_EN.ashx; V. I. Markevici, fig. 14.9; M. Videjko, *Tripil's'ka civilizacija*, Kijv, 2003, p. 21; Dr. N. Popovici, 2000, fig. 52.1; I. I. Zaec, S. N. Ryžov, 1992, fig. 7).

Pl. VIII. Vase antropomorfe și antropomorfizate și statuete feminine. 1-2, 4-6, Hăbășești; 3, Scânteia; 7, Trușești; 8, Drăgușeni (*apud* Vl. Dumitrescu, 1966, fig. 15-16, 21, 34-35; *** *Neolithische Kunst in Rumänien*, 2008, p. 69, nr. 19; Dr. N. Popovici, 2000, fig. 50.1; ****The Lost World of Old Europe: the Danube Valley 5000-3500 BC*; http://www.nyu.edu/isaw/exhibitions/oldeurope/sites/all/themes/isaw/figures_of_old_europe.pdf).

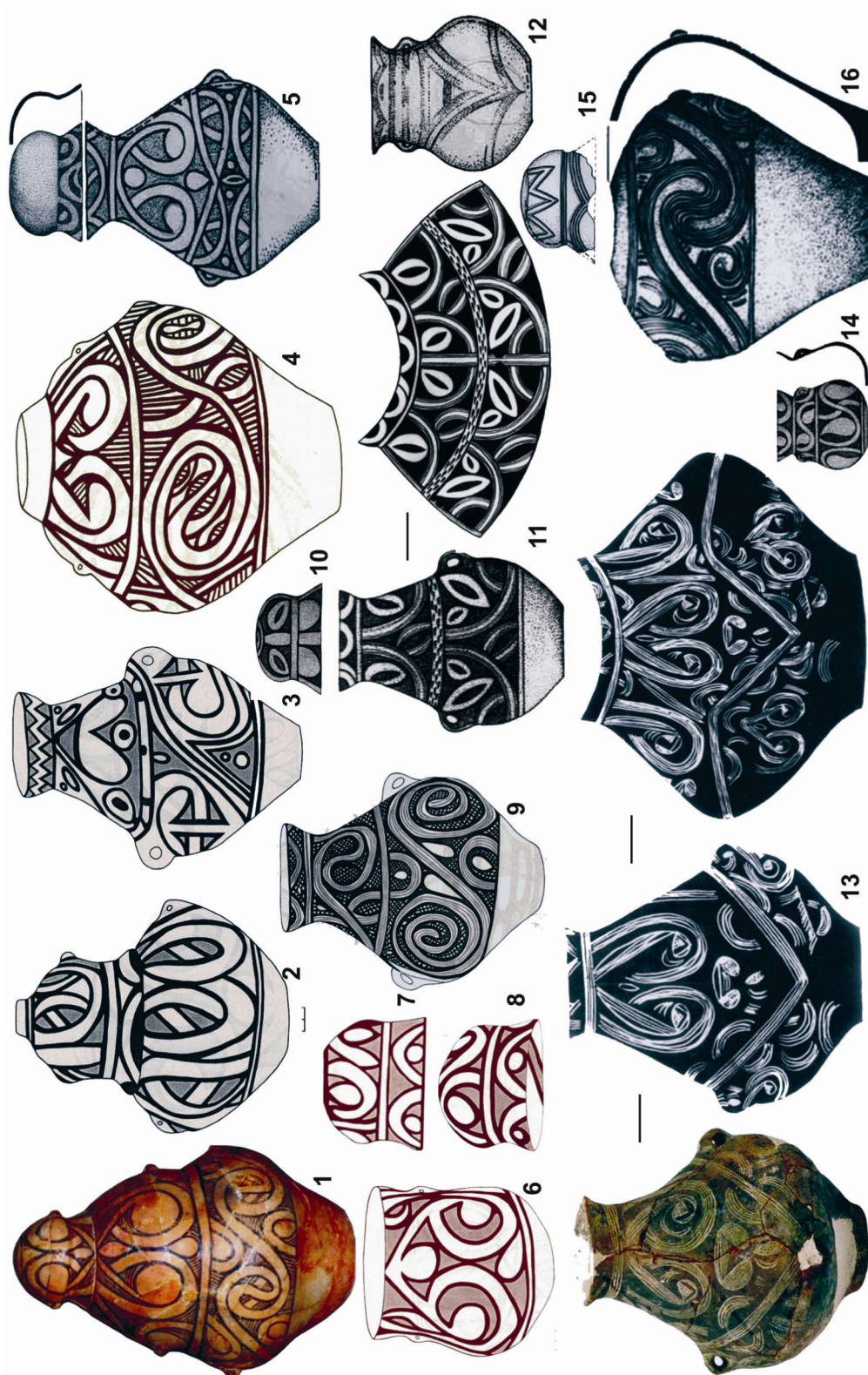
Pl. IX. Vase antropomorfe și antropomorfizate. 1, 6, Drăgășeni; 2, Ruginoasa; 3, Mărgineni; 4, Trușești; 5, Scânteia; 7-8, Dumești (*apud* *** *Neolithische Kunst in Rumänien*, 2008, p. 77, nr. 27, p. 89, nr. 37, p. 148, nr. 102; H. Dumitrescu, 1927, pl. I.1; C.-M. Lazarovici, Gh. C. Lazarovici, S. Țurcanu, 2009, p. 173, nr. 35, p. 180, nr. 105, p. 192, nr. 230).

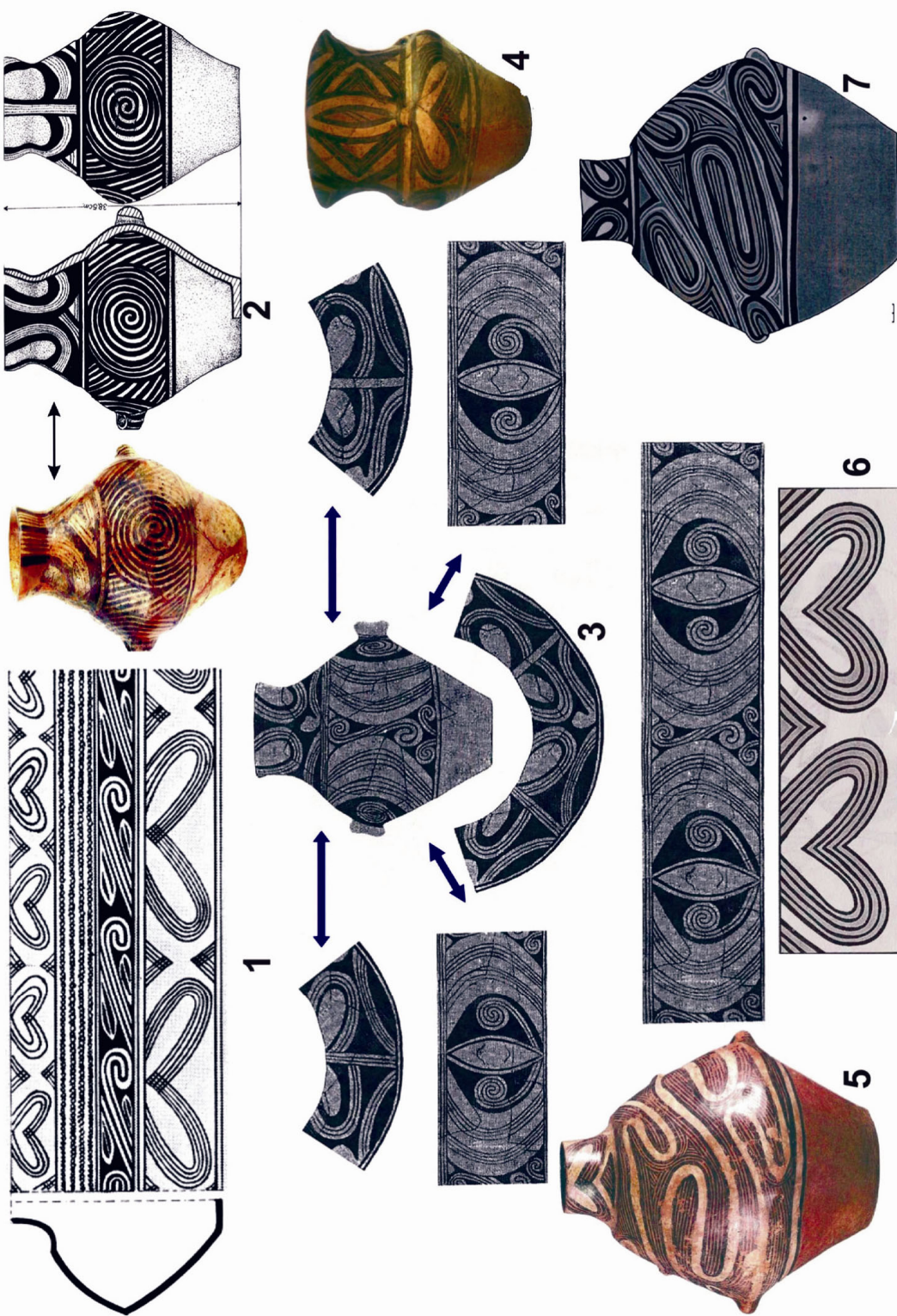
Pl. X. Vase antropomorfizate. 1, 5, Pocreaca; 2, Fulgeriș; 3-4, Dumesti; 6, Mărgineni; 7, Scântea; 8, Drăgușeni; 9-10, Trușești (apud C.-M. Lazarovici, Gh. C. Turcanu, 2009, p. 174, nr. 41, p. 176, nr. 64-65, p. 178, nr. 90, p. 180, nr. 110, p. 181, nr. 113, p. 187, nr. 176, p. 190, nr. 209, p. 191, nr. 215, p. 193, nr. 235).

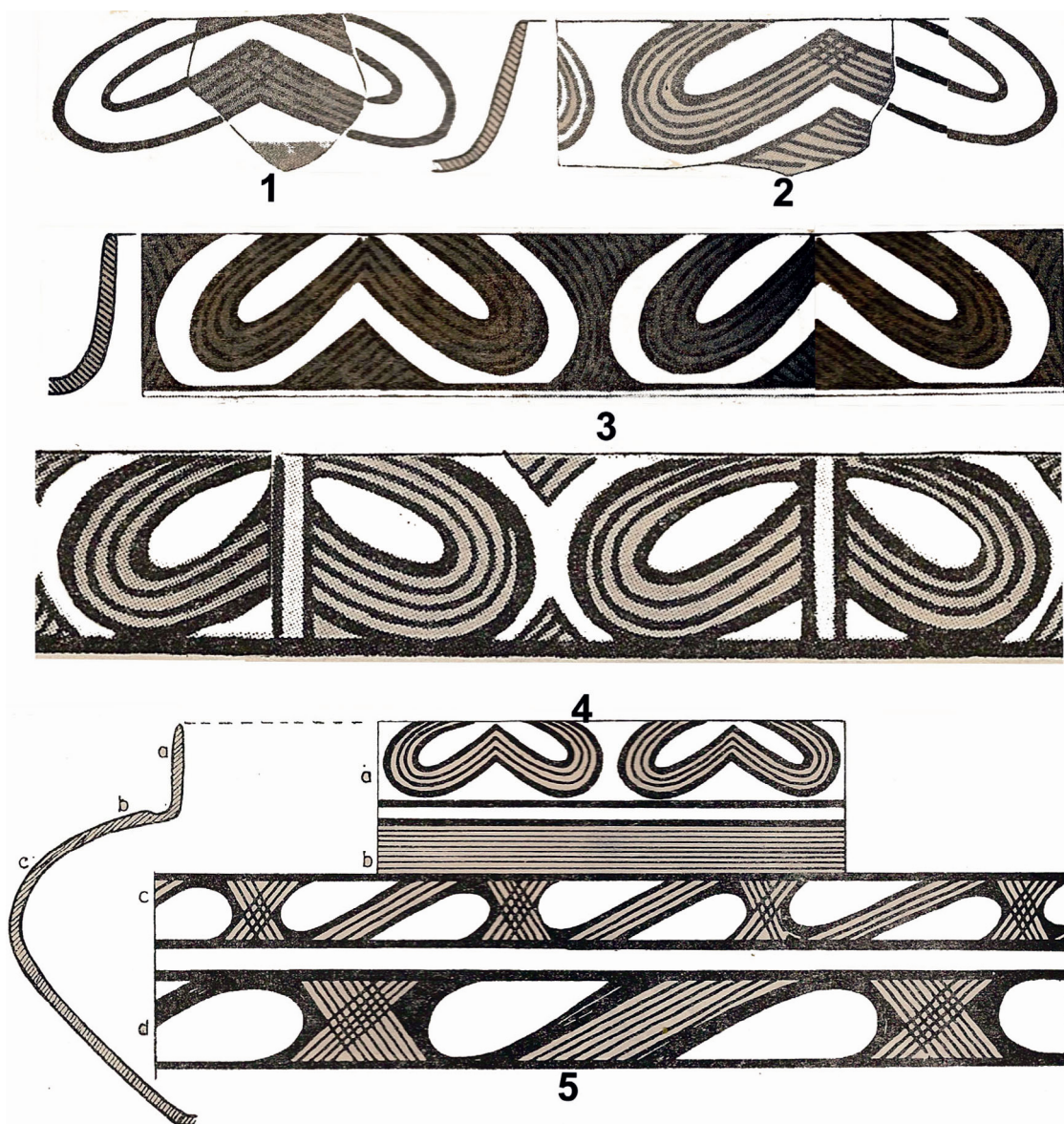
Pl. XI. Vase Cucuteni A-B/Tripolie BI-BII antropomorfizate prin decorul pictat. 1-3, 5-6, 9-11, Vormiceni; 4, 8, 12, Huși; 7, Solonceni II; 11, Ucraina (Colecția Platar), (apud A. László, 1966, fig. 7.1, 9; C.-M. Lazarovici, Gh. C. Lazarovici, S. Turcanu, 2009, p. 281-285, nr. 268, 270, 272, 277, 279, 282; M. Diaconescu 2005, fig. 5.1; *** *Cucuteni Trypilija. A Great Civilization of Old Europe*, http://www.imagoromae.com/cucuteni_EN.ashx; <http://www.opimiateleormanului.ro/wp-content/uploads/2009/04/19.jpg&imgrefurl>).

Pl. XII. Vase antropomorfe și antropomorfizate Cucuteni A-B/ Tripolie BI-BII. 1-4, 6-9, Rădulenii Vechi; 5, 10-16, Klišcevi (apud V. I. Markeviči, 1985, fig. 72; idem, 1994, fig. 5.1, 3, 5-8, 10; I. I. Zaec, S. N. Ryžov, 1992, fig. 42. 1, 47.9-12).

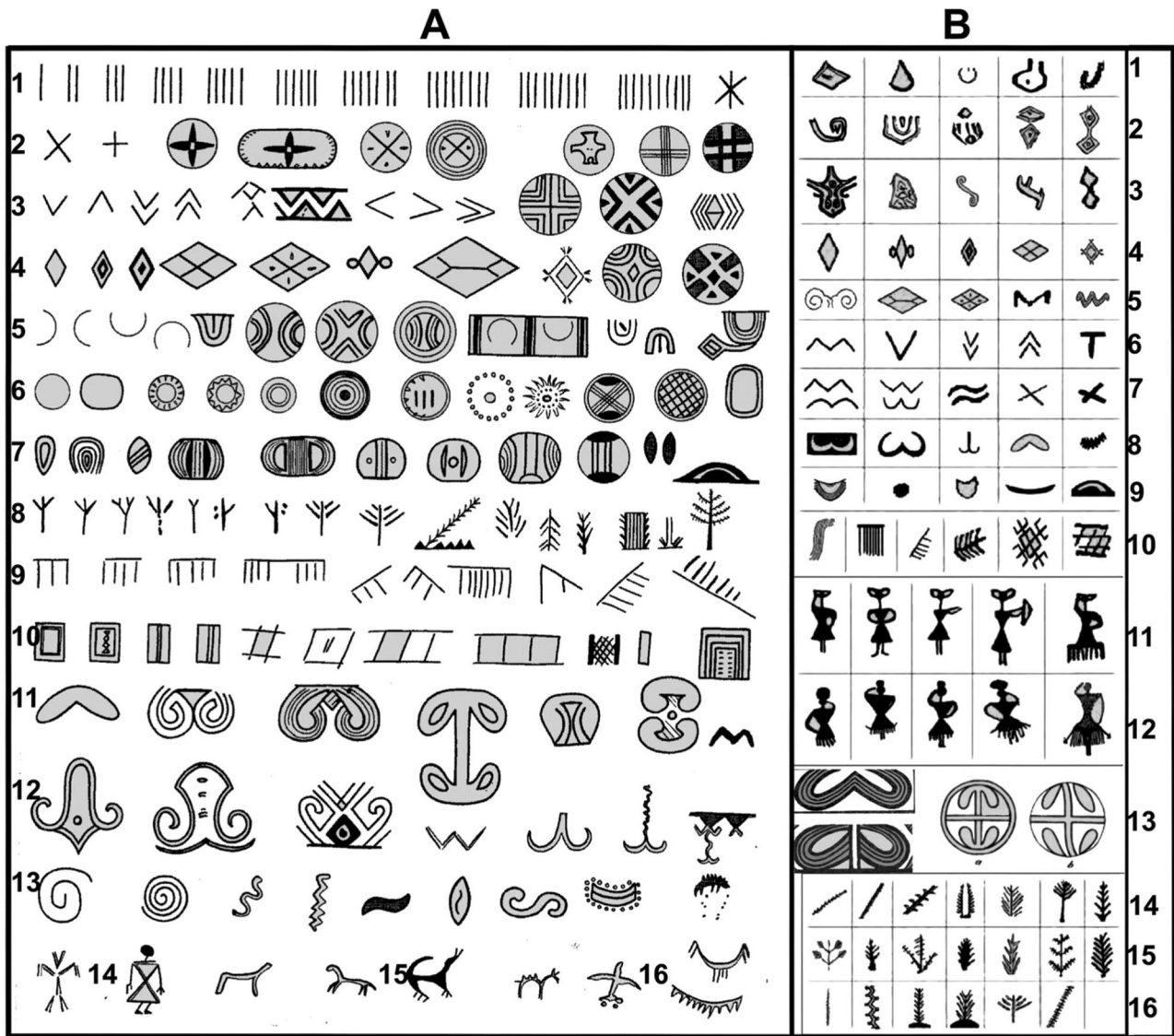
Pl. XIII. Vase antropomorfizate Cucuteni A-B. 1, 4-5, Ghelăiești; 2-3, Cucuteni - Băiceni - Dâmbul Morii; 6, Cucuteni - Cetățuie; 7. Traian - Dealul Fântânilor (apud M. Dinu, 2006, fig. 7; C.-M. Lazarovici, S. Turcanu, 2009, p. 290, nr. 303; C. Bem, *Traian - Dealul Fântânilor. Fenomenul Cucuteni A-B*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2007, fig. 142.2, 164, 173.2; Vl. Dumitrescu, 1974, fig. 145, 147, șt. Cucuș, 1999, fig. 29.13).

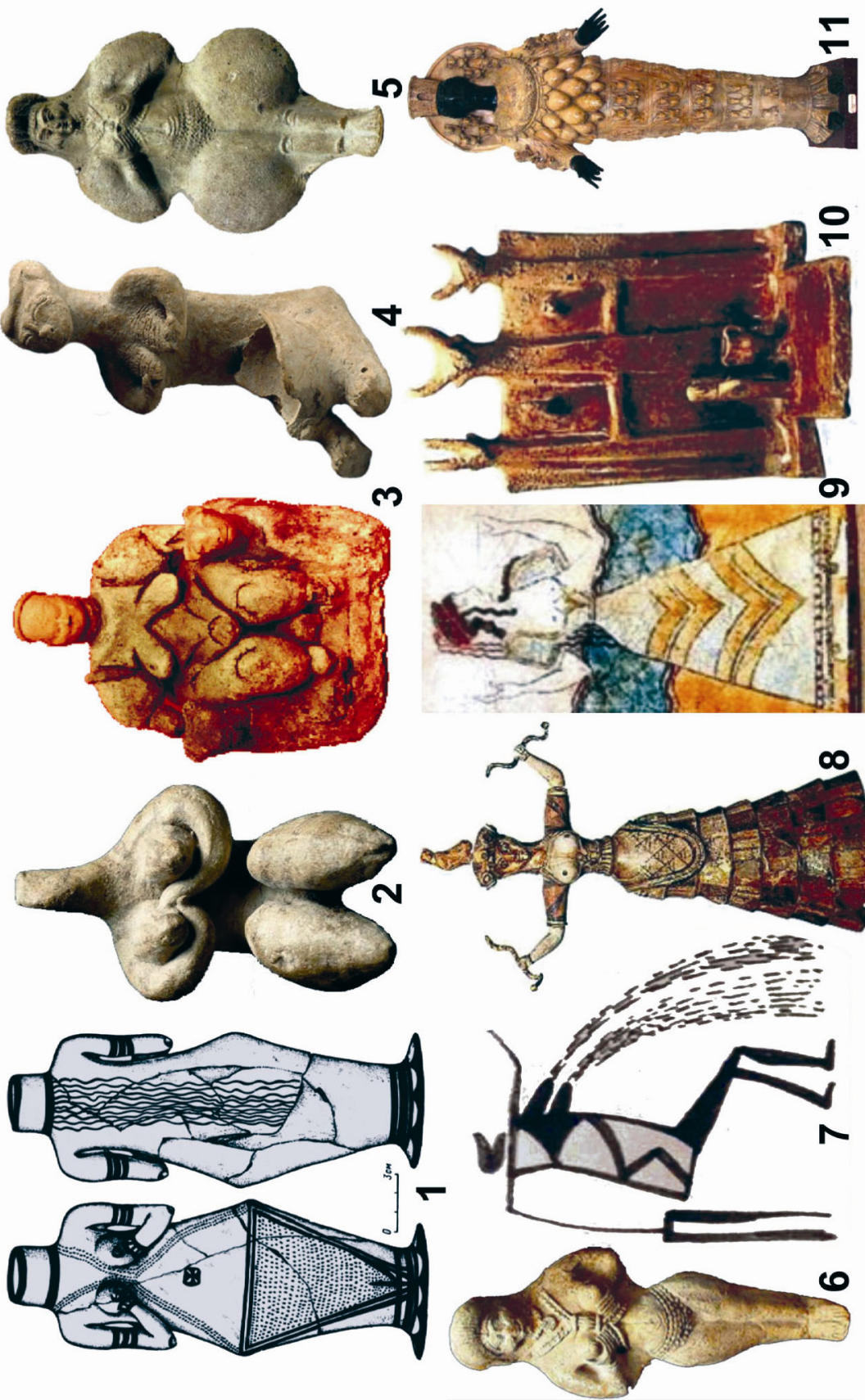
Pl. XIV. Motive Cucuteni A-B în formă de „inimă” (simboluri ale femeii care își oferă sânii) în cadrul grupeii stilistice γ . 1-3, 5, Traian - Dealul Fântânilor; 4, Huși (apud A. Nițu, V. Bazargiuc, 1980, fig. 9.1-2, 4; 13.1; 10.4, imagini prelucrate).

Pl. XV. Vase antropomorfizate Cucuteni B (1-8) și Horodiștea-Gordinești I (9-10). 1-5, 7-8, Podei - Târgu Ocna; 6, Vișoara - Târgu Trotuș; 9, Vyhvatincy; 10, Brânzei III (*apud* Șt. Cucoș, 1999, fig. 41.7, 42, 43.4, 6, 48.2, 57. 5-6; *Enciclopedia Tripil's'koj civilizaciji*, 2, 2003, p. 69, 91, http://www.dacia.org/Dacian_Virtual_Museum/The_Earlyest/zz-Podei-Tg.OcnaC.gif&imgrefurl; http://www.neamt.ro/cmj/istorie/cucuteni/imagini/cucuteni_017.htm).

Pl. XVI. Semne decorative pe ceramica Cucuteni-Tripolie. A, E. K. Cernyš; B, C.-M. Lazarovici, Vl. Dumitrescu (apud E. K. Cernyš, 1982, p. 213, tab. XCII; C.-M. Lazarovici, 2005, fig. 14–16; Vl. Dumirescu, 1945, fig. 21).

Pl. XVII. *Paraphernalia cultice*. 1, Yarim Tepe; 2, Loc necunoscut (Halaf); 3, Çatal Höyük; 4, Maroni (Cipru); 5-6, Ishtar/Inanna, Irak; 7, Bhimbetka, India; 8-9, Knossos; 10, Kotehati (Cipru); 11, Neapole, Diana Polimasta (*apud* M. Merpert, R. Muncăev, 1993, p. 145, fig. 8.13:1-3; http://www.louvre.fr/llv/oeuvres/detail_notice.jsp?CONTENT<cnt_id>CONTENT<cnt_id>); J. Mellaart, 1970, p. 180-18; http://www.louvre.fr/llv/oeuvres/detail_notice.jsp?CONTENT<cnt_id>CONTENT<cnt_id>); Mesopotamian_Goddess_p/d-086sm.htm; <http://www.inanna.virtualave.net/BLR82.jpg>; <http://www.kamat.com/kalranga/rockpaim/betaka.htm>; <http://www.kamat.com/kalranga/rockpaim/7098.htm>; <http://www.witcombe.sbc.edu/snakegoddess/>; <http://www.philipharland.com/Blog/category/greco-roman-religions/gods-and-goddesses/> (accesate 16 ianuarie 2011).